

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Nevládní neziskové organizace a jejich role
v zahraniční rozvojové spolupráci České
republiky**

Gabriela Pašková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Nevládní neziskové organizace a jejich role
v zahraniční rozvojové spolupráci České
republiky**

Gabriela Pašková

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna LEICHTOVÁ, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji vedoucí práce PhDr. Magdaléně Leichtové, Ph.D. za odbornou pomoc, cenné rady a čas věnovaný vedení diplomové práce.

Obsah

1 ÚVOD	7
2 TEORIE ROZVOJE	12
2.1 Teorie modernizace a první dekády rozvojové pomoci.....	14
2.1.1 Walt Whitman Rostow	15
2.1.2 Samuel Huntington	15
2.2 Koncepce základních lidských možností – Amartya Sen.....	16
2.3 Washingtonský konsensus.....	17
2.4 Neo-marxistické přístupy	17
2.4.1 Teorie hegemonie – Antonio Gramsci	17
2.4.2 Teorie světových systémů – Immanuel Wallerstein	18
2.5 Ekonomické neoliberální přístupy.....	19
2.5.1 Peter Bauer	19
2.6 Postkolonialismus	20
2.7 Role nevládních neziskových organizací v rozvoji.....	21
3 ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE ČR.....	24
3.1 Rozvojová spolupráce před rokem 1989	24
3.2 Zahraniční rozvojová spolupráce v 90. letech.....	28
3.3 Zahraniční rozvojová spolupráce ČR po roce 2002.....	34
3.4 Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2010 – 2017	40

4 NEVLÁDNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE	44
4.1 Historie neziskového sektoru	45
4.1.1 Historie sdružování a dobrovolnictví před vznikem samostatného Československa	46
4.1.2 Historie sdružování a dobrovolnictví od vzniku samostatného Československa do roku 1989	49
4.1.3 Vývoj neziskového sektoru po roce 1989	51
4.1.3.1 Období mezi lety 1990 – 1992	51
4.1.3.2 Období mezi lety 1993 - 1997	53
4.1.3.3 Období mezi lety 1998 – 2004	56
4.2 Nevládní neziskové organizace v zahraniční rozvojové spolupráci ČR	60
4.2.1 Konkurenční vztahy mezi NNO v rámci systému ZRS ČR .	61
4.2.2 Kooperační vztahy mezi NNO v rámci ZRS ČR	65
4.2.2.1 České fórum pro rozvojovou spolupráci (FoRS)	67
4.2.3 NNO v ZRS a veřejné mínění	68
5 PŘÍPADOVÁ STUDIE PROJEKTU NNO ADRA	72
6 ZÁVĚR	77
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	82
8 RESUMÉ	89

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČR	Česká republika
FoRS	České fórum pro rozvojovou spolupráci
NNO	Nevládní neziskové organizace
ZRS	Zahraniční rozvojová spolupráce
ČvT	Člověk v tísni
EU	Evropská unie
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
EBRD	Evropská banka pro obnovu a rozvoj
IBRD	Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
UNDP	Rozvojový program OSN
UNHCR	Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
ADRA	Adventist Development and Relief Agency

1 ÚVOD

Spolkový život, sdružování, ale i dobrovolnictví mají v českém a historicky také v československém prostředí poměrně dlouhou tradici. Nelze však předpokládat, že tyto aktivity byly od doby vzniku samotného Československa až do dnešních dnů stejné. V rámci spolkového života můžeme vidět několik zásadních mezníků, které ovlivnily formu, ale i obsah spolkového života. Za významné mezníky můžeme považovat roky 1939, 1948 a především pak rok zlomový rok 1989, kdy s revolucí přišla celková změna poměrů, která se výrazně promítla i do spolkového života a především pak do dobrovolnictví. Krátce po revoluci v roce 1989 začala vznikat řada nových neziskových organizací, které se však od těch, které existovaly před rokem 1989, značně lišily. V literatuře, která se zabývá tématem dobrovolnictví v Československu před rokem 1989, se můžeme setkat s rozlišením tzv. starých a tzv. nových organizací (Frič 1998: 7). Tzv. staré organizace reprezentují organizace, které měly jak před rokem 1989, tak po něm, relativně vysoký podíl členů; do této kategorie můžeme zařadit např. zahrádkářské, myslivecké či sportovní organizace, ale také dobrovolné hasiče (Pospíšilová 2011: 891). Druhé zmiňované, tzv. nové organizace se zaměřují naopak na otázky sociální, ekologické, lidskoprávní či zdravotní (Pospíšilová 2011: 891 – 892). Aktivity organizací v rámci kategorie tzv. nových organizací propojují poměrně úzce svou činnost a identitu s občanskou společností, pomocí jejichž aktivit se také snaží dosahovat svých cílů (Frič 1998: 8). Právě z okruhu těchto organizací se začaly rekrutovat organizace, které se začaly zaměřovat na rozvojovou spolupráci a humanitární pomoc, jejíž realizaci se v rámci své činnosti věnují. Mnohé, z nově vzniklých neziskových organizací, byly vytvořeny podle vzoru západních neziskových organizací a ve větší či menší míře kopírovaly jejich strukturu a systém fungování. Nově vznikající neziskové organizace však také byly a jsou nuceny se

potýkat s obtížemi, které se v souvislosti s realizací rozvojových projektů objevují.

Stejně tak, jako již před rokem 1989 existoval spolkový život a jisté formy dobrovolnictví, existovala rovněž zahraniční rozvojová spolupráce. V dobách existence Československa však byly otázky rozvojové spolupráce a její realizace pod přímým vlivem studenoválečného soupeření, a tedy pod vlivem politiky Sovětského svazu a jejího ideologického zaměření. Po revoluci v roce 1989 a následně po vzniku samostatné České republiky začalo docházet k postupné transformaci a následnému dynamickému rozvoji jak zahraniční rozvojové spolupráce, tak také, již výše zmíněných, nevládních neziskových organizací. Právě vztah mezi rozvojovou spoluprací a nevládními neziskovými organizace je stěžejním tématem předkládané diplomové práce, která nese název „Nevládní neziskové organizace a jejich role v zahraniční rozvojové spolupráci České republiky“. Cílem předkládané práce bude představení role nevládních neziskových organizací v zahraniční rozvojové spolupráci ČR. Dále bude cílem práce podat ucelený náhled na konkurenční a kooperační vztahy mezi neziskovými organizacemi a jejich vliv na ZRS ČR. Práce bude mít rovněž za cíl potvrdit či vyvrátit hypotézu, že nevládní neziskové organizace mají stěžejní roli v oblasti nastolování agendy ZRS ČR. Přesto, že rozvojová spolupráce není nejdůležitější částí zahraniční politiky České republiky, zaslouží si jistě pozornost a to s ohledem na fakt, že je stálou a nezpochybnitelnou součástí zahraniční politiky ČR.

V první, teoretické části diplomové práce, se budu věnovat rozvoji a rozvojové spolupráci obecně, a to prostřednictvím teorií rozvoje, které v této kapitole představím. Představení různých konceptů rozvoje, které se v historii více či méně prosazovaly, považuji za podstatné, a to především s ohledem na lepší uvedení do rozvojové problematiky a následné lepší zasazení české zahraniční rozvojové spolupráce do

širšího kontextu. Pro zpracování této části diplomové práce budu využívat téměř výhradně zahraniční zdroje, ve kterých je téma teorií rozvoje dobře zastoupené. Druhá část práce bude zaměřena na samotnou rozvojovou spolupráci České republiky a její historii. Tato kapitola bude dále rozdělena do čtyř oddílů, které budou postupně sledovat vývoj rozvojové spolupráce. První oddíl bude věnován rozvojové spolupráci před rokem 1989, dále se pak budou jednotlivé oddíly věnovat rozvojové spolupráci v 90. letech, po roce 2002 a poslední, tedy čtvrtý oddíl, bude věnován koncepci zahraniční rozvojové spolupráce na roky 2010 – 2017. V této kapitole budou rovněž představeni aktéři spolupráce, formy spolupráce a také objem peněz, které jsou určené na oficiální rozvojovou pomoc v ČR.

Třetí část diplomové práce bude věnována nevládním neziskovým organizacím, které fungují v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ČR. V této části se nejprve zaměřím na historii sdružování a následného formování neziskového sektoru obecně, následně se pak budu věnovat otázce role nevládních neziskových organizací v rozvojové spolupráci ČR. Poslední, tedy čtvrtá část práce, bude vyhrazena pro případovou studii vybraného projektu nevládní neziskové organizace. Konkrétně se bude jednat o projekt „Zlepšení rostlinné produkce v provincii Dornogobi“, který je v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ČR realizován v Mongolsku nevládní neziskovou organizací ADRA, která je v současnosti jednou z nejvýznamnějších neziskových organizací působících v rámci rozvojové spolupráce ČR. Mongolsko bylo pro potřeby případové studie vybráno z důvodu historických vazeb vzájemné spolupráce, které Mongolsko a Česká republika/Československo měli a mají. Mongolsko je také současně zařazeno do tzv. programových zemí v rámci „Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky mezi lety 2010 – 2017“. Nevládní nezisková organizace ADRA pak byla vybrána proto, že, jak jsem již výše uvedla, je dnes prakticky nejvýznamnější organizací

podílející se na rozvojové spolupráci ČR. V závěru práce pak zhodnotím naplnění cíle a rovněž zde ověřím výše stanovenou hypotézu.

Literatury, která by se podrobně věnovala zahraniční rozvojové spolupráci České republiky, není mnoho. Existuje několik publikací, které se touto problematikou zabývají, avšak publikace, která by se detailně a obsáhle věnovala všem aspektům zahraniční rozvojové spolupráce a její historii, dle mého názoru, chybí. Publikací, která se tomuto nejvíce přibližuje, je pravděpodobně kniha od Ondřeje Horkého „Česká rozvojová spolupráce: diskurzy, praktiky, rozpory“. Dalšími publikacemi, které budu, mimo jiné, pro zpracování diplomové práce používat, jsou např. „Globální problémy a rozvojová spolupráce“ od V. Exnerové či „Ve stínu modernity. Perspektivy a problémy rozvoje“ od Š. Waisové. Jedním z hlavních zdrojů, které budu při zpracovávání diplomové práce využívat, budou oficiální dokumenty Ministerstva zahraničních věcí či Vlády České republiky, jejichž analýza bude významnou součástí předkládané práce. Analyzovány budou rovněž dokumenty vydávané samotnými neziskovými organizacemi, Českým fórem pro rozvojovou spolupráci (FoRS) či Českou rozvojovou agenturou.

Metodou, která bude v diplomové práci hojně zastoupena, bude analýza oficiálních dokumentů, především pak dokumentů Ministerstva zahraničních věcí ČR, dále se pak bude jednat o oficiální zprávy a dokumenty vydávané jednotlivými neziskovými organizacemi. Další metodou, která bude v práci využita, bude komparace. Komparovány budou výše uvedené, případně také další, dokumenty. Na tomto místě bych rovněž ráda vyjasnila terminologii, kterou budu v práci využívat. Konkrétně se jedná o termín „rozvojová spolupráce“. V literatuře se můžeme v souvislosti s rozvojem a rozvojovými politikami setkat jak s termínem „rozvojová spolupráce“, který dominuje především v dnešním rozvojovém diskursu, tak také s termínem „rozvojová pomoc“, jehož

užívání je dáváno do souvislosti především se staršími rozvojovými teoriemi. V praxi však velmi často tyto dva termíny splývají. V předkládané diplomové práci budu využívat termínu „rozvojová spolupráce“, neboť tento termín považuji za vhodnější, a to především v tom smyslu, že „spolupráce“ poukazuje na jistou rovnoprávnost mezi dárci a příjemci. Termín spolupráce rovněž poukazuje na to, že obě zapojené strany přijímají svůj díl odpovědnosti. Přesto, že například v souvislosti s rozvojovou politikou Sovětského svazu v dobách bipolární konfrontace, by bylo pravděpodobně vhodnější hovořit spíše o „rozvojové pomoci“, než o „rozvojové spolupráci“, budu se i přesto snažit využívat co nejvíce termínu „rozvojová spolupráce“, pokud to kontext umožní.

2 TEORIE ROZVOJE

Přesné definování skupiny chudých států, ke kterým by měla směřovat mezinárodní pomoc, podstaty a správného procesu rozvoje je dlouhodobým předmětem debaty řady vědců i politiků. Obecně však lze konstatovat, že rozvoj znamená v různých částech svět a pro jiné lidi, odlišnou věc.

Z pohledu člověka, který žije v tzv. rozvinuté části světa, nejčastěji rozvoj znamená zajištění přístupu každého obyvatele planety k dostatečnému množství kvalitní stravy, nezávadné vody, bydlení, vzdělání, zdravotní péči a přístupu k pracovním příležitostem. Autoři Wroe a Doney (2005) ve své knize „*Rough Guide to a Better World*“ tvrdí, že: „Rozvoj znamená ujistit se, že nejzákladnější věci, které my bereme jako dané, mohou být jako dané brány každým na světě“ (Wroe – Doney, 2005, podle, Chant – McIlwaine, 2009: 12). V tomto pojetí je tedy základním motivem rozvoje zajištění a naplnění základních lidských a sociálních potřeb. Další autor, Lawson (2007) přistupuje k rozvoji odlišně a tvrdí, že: „Rozvoj je sám o sobě komplexním, často protichůdným a mocným termínem, který nabývá svého aktuálního významu v kontextu specifického intelektuálního, institucionálního a politického okamžiku“ (Lawson, 2007, podle, Chant – McIlwaine, 2009: 12). Ačkoliv byly uvedeny jen dvě definice je již patrné, že definic a pojetí rozvoje je několik, přičemž o svou platnost usilují téměř všechny. V této kapitole představím alespoň některé ze základních teorií rozvoje, které ovlivnily veřejnou diskuzi.

Počátek dělení jednotlivých částí světa podle úrovně jejich, zejména ekonomické, rozvinutosti, můžeme datovat cca do období konce 2. světové války. V kontextu poválečné rekonstrukce a především pak v důsledku rozhoření se studenoválečného konfliktu, začala být pozornost

upínána na státy tzv. třetího světa. Termín „nerozvinutý“ poprvé použil ve svém inauguračním projevu americký prezident Harry S. Truman v lednu 1949, a to během představení svého čtyřbodového plánu, který kromě plánu na založení Spojených národů (OSN), Severoatlantické aliance (NATO) a kontinuální pokračování v Marshallově plánu zahrnoval i vizi rozvoje v kontextu dekolonizace. Jeho projev rozdělil svět na dvě části, a totiž „nerozvinutou“ a „prosperující“. Lidé žijící v první jmenované části se nachází v podmínkách bídy, která je spojena s chudobou, nemocemi a primitivním, až stagnujícím ekonomickým životem. Trumanův plán spočíval v pomoci „nerozvinutým zemím“ prostřednictvím poskytnutí amerického kapitálu, přičemž konečným důsledkem tohoto plánu bylo také nejen nastartování ekonomického rozvoje, ale také nastolení demokracie (Chant – McIlwaine, 2009: 6-7).

Kromě termínu „nerozvinutý“ se často také užívá spojení „třetí svět“, které má stejně tak politické konotace. Poprvé bylo spojení „třetí svět“ užito v roce 1952 ve Francii demografem Alfredem Sauvrym. Země třetího světa se podle něho objevily jako nová politická síla, protože navzdory snaze USA a SSSR, se některé z nich v roce 1961 sdružily do tzv. Hnutí nezúčastněných, které odmítalo participaci na studené válce a jehož cílem bylo prosazovat nový způsob rozvoje na základě vytvoření bloku společně hlasujících zemí (Chant – McIlwaine, 2009: 6-8).

Obě tato označení byla v minulosti poměrně vydatně kritizována, i když každé z jiného důvodu. Zejména pak kritici termínu „třetí svět“, kritizují jeho příliš zobecňující charakter, kdy termín „slučuje neslučitelné“, a to jak po stránce politické, tak po stránce ekonomické. Nejsou reflektovány markantní rozdíly, které mezi jednotlivými státy či částmi světa existují; dochází tak ke slučování natolik rozdílných zemí, jako je např. Haiti a Venezuela a podobně. Navzdory nemalé kritice je tento termín využíván i nadále (Chant – McIlwaine, 2009: 9).

2.1 Teorie modernizace a první dekády rozvojové pomoci

Teorie modernizace byla nejlivnější v období 50. a 60. let 20. století. Všechny modernizační teorie spojuje přesvědčení o existenci dichotomie mezi dvěma ideálními typy společnosti – tradiční společnost, která je často označována jako nerozvinutá, zpátečnická nebo zemědělská a na druhé straně moderní společnost, která je označována také jako rozvinutá, městská či industrializovaná. Teoretici modernizace jsou přesvědčeni, že tyto dva ideální typy sociální struktury jsou historicky propojeny evolučním procesem, který postupuje podle určitých obecných zákonitostí. Domnívají se, že všechny společnosti jsou po stejné vývoje linii, přičemž ty společnosti, které označují jako moderní, jsou těmi, které se již industrializovaly a staly se tak vzorem pro všechny, doposud nerozvinuté společnosti. Modernizační teorie se tak snaží identifikovat v organizaci a historii rozvinutých zemí sociální proměnné a institucionální faktory, jejichž změna byla pro proces rozvoje zásadní. To vše za účelem zajištění stejného postupu nově se rozvíjejícím částem světa (Larrain, 1989: 87).

Tato, dnes již klasická teorie, dnes považována za překonanou a naprosto nepřijatelnou, a to především v důsledku svého přílišného eurocentrismu. Teorie je jakýmsi ideovým pozůstatkem západního imperialismu a kolonialismu. Teorie začínala postupem času být považována za překonanou tím více, čím se stále více ukazovalo, že pokusy dosavadní pokusy o rozvoj selhávají. V 60. letech, kdy byla teorie uplatňována, docházelo k obrovskému přísunu zahraničního kapitálu a moderních technologií do rozvojových zemí, díky čemuž mělo dojít k nastartování ekonomického růstu. Důsledkem nastartovaného růstu tak mělo dojít ke snížení rozdílů mezi „rozvinutými“ a rozvojovými zeměmi. Původní záměr se však od reality velmi odlišoval – dlouhodobý růst se ve

většině případů nepodařilo nastartovat a z finančních prostředků měly užítky pouze vládnoucí vrstvy (Larrain, 1989: 88). Teorie modernizace existuje v několika různých „verzích“, přičemž zde nastíním teorii W. W. Rostowa a Samuela Huntingtona.

2.1.1 Walt Whitman Rostow

Rostow ve své publikaci „Stádia ekonomického růstu“ klade důraz především na ekonomiku. Politické změny by měly přicházet spolu s těmi ekonomickými, přičemž aby byla modernizace započata, je třeba kapitalismu. Západ však nemá rozvojovým zemím pouze poskytovat kapitál, ale také se aktivně podílet na budování fungujícího kapitalismu. Modernizace podle Rostowa probíhá v pěti stádiích. Prvním z nich je společnost tradiční, decentralizovaná, ve které nefunguje dělba práce ani moci. Používány jsou pouze primitivní technologie a obchod má podobu barteru. V dalším stádiu autor hovoří o vytváření „podmínek k odrazu“. V tomto období roste komunikace a objem obchodu, objevují se ekonomické elity. Následuje tzv. odraz, během něhož dochází ke strmému ekonomickému růstu a bohatnutí společnosti. Čtvrté stádium hovoří o „cestě k dospělosti“, kdy se do rychle rostoucí ekonomiky začínají zavádět moderní technologie, vyrábí se produkty s vyšší přidanou hodnotou a roste vzdělání. Posledním, konečným stádiem je věk masové spotřeby. V něm se v současnosti nachází všechny rozvinuté země. Toto stádium je typické například existencí spotřební společnosti a zaváděním principů státu blahobytu (Rostow, 1990: 4-16).

2.1.2 Samuel Huntington

Teorie Samuela Huntingtona se soustředí na politické instituce. Přestože proces modernizace začíná ekonomickým rozvojem, tato

ekonomická transformace nemůže být úspěšná, není-li řízena politickými institucemi.

Ve stati „Politický řád v měnících se společnostech“ z konce 60. let Huntington tvrdí, že pro fázi transformace je typická nestabilita a desintegrace společnosti. Důležité je, aby se společnost nerozpadla úplně a konfliktní linie nepřevážily. Úkolem institucí je zajistit, aby nestabilita ve společnosti nepřerostla v nestabilitu celého politického systému.

Politické systémy mají dvě dimenze. První je dimenze institucionální, která určuje, do jaké míry společnost disponuje demokratickými institucemi. Druhá je dimenze participační, která nám dává zprávu o tom, do jaké míry mají občané přístup k rozhodování. Cílem rozvoje je institucionalizovaný systém se střední mírou participace, která ovšem není přímá, ale zprostředkovaná (Huntington, 2006: 259-270).

2.2 Koncepce základních lidských možností – Amartya Sen

Pod vlivem neúspěchů, které přinášely dosavadní rozvojové strategie, došlo v 70. letech k proměně rozvojových strategií. Prioritu nyní získalo naplnění základních lidských potřeb. Naplnění základních lidských potřeb je základním předpokladem rozvoje. Tato praxe vychází z konceptu základních lidských možností, který formuloval Amartya Sen ve své publikaci „Development as Freedom“. Chudobu člověka podle tohoto autora nevytváří to, co nemá, ale co mít nemůže. Lidem v rozvojových zemích tak není třeba postavit továrnu, ale dát možnosti, aby si ji v budoucnu mohli sami postavit a následně měli dostatek kvalifikovaných dělníků, kteří v ní budou schopni pracovat (Sen, 1999: 111-113).

2.3 Washingtonský konsensus

Washingtonským konsensem označujeme sadu reforem, které jsou podle washingtonských politiků vhodné pro státy Latinské Ameriky. Tyto principy jsou ovšem aplikovatelné i na Afriku a Asii. Washingtonský konsensus je spojován s podmínkou liberalizace, uvolnění trhu, monetaristickou politikou, politikách založených na principech volného trhu a monetární disciplíně, privatizace všech možných odvětví, kritiky všech státních zásahů, uplatňováním laissez-faire ve světovém měřítku. Jedná se o neoliberalní přístup v období 70. – 80. let (Williamson, 1999: 258).

2.4 Neo-marxistické přístupy

Marxismus zformoval filozofický a teoretický základ pro celou řadu neo-marxistických teorií, které kombinují historický materialismus s ostatními kritickými myšlenkovými tradicemi. Do této kategorie můžeme zařadit teorii závislosti či teorii světového systému. V základu těchto teorií stojí přesvědčení, že Evropa a USA a zejména jejich bohatství, jsou důvodem nerozvinutosti zbytku světa. Ten se naopak mění v ještě méně rozvinutý, než býval. Rozvoj Evropy a USA je totiž založen nikoliv na vnitřní inovaci, nýbrž na vnější destrukci – brutální dobytí kolonií, jejich následná kontrola, násilná modernizace. Z toho všeho potom vzešla nová globální geografie, která dělí svět na evropský (neboli první, centrum) a neevropský (neboli třetí, periferie) (Peet – Hartwick, 2009: 166-167).

2.4.1 Teorie hegemonie – Antonio Gramsci

Gramsciho teorie hegemonie je redefinicí klasického marxistického přístupu. Ukázalo se totiž, že kapitalismus se, jak marxisté původně předpokládali, nejen nehroutlí, ale navíc lidstvu prospívá (objevila se nová střední třída). Antonio Gramsci pátrá po příčinách daného vývoje, přičemž

přichází s tezí, že příčinou je hegemonie. Hegemonie existuje ve dvou podobách - vojenská (typická pro starší společnosti starověku a středověku) a ideová. Hegemonie je formou souhlasu společnosti s jejím základním nastavením. Pokud se nám podaří onu společnost přesvědčit, že právě kapitalismus je tím nejlepší uspořádáním, potom je hegemonie nastolena a kapitalismus se nezhroutí, ať už kapitalista vykořisťuje zbytek společnosti/světa jakkoliv. Klíčová role v tomto procesu náleží médiím a systému finančních toků. Gramsci tuto teorii využívá k vysvětlení mezinárodního světového dění. Kapitalistická Evropa a USA disponují touto hegemonií v mezinárodním měřítku a ovládají tak nejen ekonomické, ale i kulturní normy celého systému, který jsou schopny následně využívat ve svůj prospěch (Cox, 1993: 55-60).

2.4.2 Teorie světových systémů – Immanuel Wallerstein

Teorie světového systému je spojena zejména se jménem sociologa Immanuela Wallersteina. Historii světa chápe jako vývoj jednoho systému. Systémem autor rozumí geografickou entitu, ve které je rozdělena práce tak, že celé sektory nebo oblasti jsou závislé na ostatních skrze výměnu základních statků. Minulost byla podle Wallersteina typická existencí malých systémů s kompletním rozdělením práce a jednotným kulturním rámcem (rané agrární, lovecké, sběračské společnosti). Současná integrace i těch posledních mini systémů, kterými jsou například kmeny v Papui Nové Guinei nebo křováci z pouště Kalahari, do kapitalistického světového systému přináší situaci, kdy tyto malé systémy přestávají existovat. Vzniká světový systém, který je multikulturní a typický jednotným rozdělením práce (Peet - Hartwick, 2009: 173).

K této integraci došlo díky zámořským objevům. Jako nejschopnější se ukázal kapitalismus, který se z Velké Británie rozšířil do evropského

centra a následně do celého světa. S jeho rozpínavostí roste nejen centrum, ale také periferie, na které funguje kapitalistický koncept vykořisťování (Peet – Hartwick, 2009: 174).

Postavení v centru a zároveň hegemonie ovšem není trvalá - hovoříme o tzv. životnosti hegemonu. Objeví se nový hegemon, jeho moc roste. Na to reaguje periferie, která se pokouší centrum napodobovat. Hegemon se dostane na vrchol, není však schopen naplnit očekávání všech a periferie se začíná bouřit. Vzniká konflikt, ze kterého následně vzejde hegemon nový (Peet – Hartwick, 2009: 174-175).

2.5 Ekonomické neoliberalní přístupy

Ekonomické neoliberalní přístupy vychází zejména z Hayekova principu tzv. katalaxe. Jedná se o vyvážený systém nabídky a poptávky, kterého je dosaženo díky tomu, že každý člověk koná dle svých sobeckých zájmů. V zásadě může ovšem dělat pouze to, po čem je poptávka a zároveň tak svou činností přispívá k chodu celé společnosti a právě onomu vyváženému systému nabídky a poptávky. Představiteli neoliberalní kritiky teorie modernizace jsou zejména Robert Nozicks a Peter Bauer. Myšlení Petera Bauera se blíže věnuje následující podkapitola této práce.

2.5.1 Peter Bauer

Peter Bauer ve svém článku „The Study of Underdeveloped Economies“ z roku 1963 zpochybňuje ve své době převládající étos, podle kterého má rozvinutý svět morální povinnost pomáhat světu nerozvinutému. Podle zastánců neoliberalismu je tento morální apel pozůstatkem kolonialismu, kdy se kolonizátoři cítili odpovědní za osud ovládaných území.

Peter Bauer je spolu s Robertem Nozickem velkým odpůrcem zdanění a následného přerozdělování ve formě dotací do méně rozvinutých částí světa. Považuje to za podvádění vlastních obyvatel. Finance, které odvedou oni sami na daních, mají být použity právě a pouze v jejich prospěch. Pokud chce někdo pomáhat, měl by to dělat na základě vlastního rozhodnutí. Naprosto odmítá myšlenku vykořisťování. To, že je někdo bohatý neznamena, že kvůli jeho bohatství jiný chudne. Není třeba se tedy omlouvat (Bauer, 1963: 365-366).

Tento článek lze považovat za přelomový, protože je napsán v době, kdy byla teorie modernizace na vrcholu a již tehdy autor upozorňuje na to, že všechny rozvojové země nejsou stejné. Mají jiné hodnoty, instituce a zejména přístup k ekonomice, a proto je třeba přijmout zde zcela jiný přístup k rozvoji. Poskytovat finanční pomoc je nedostatečné. Musí být doprovázena změnou v přístupu obyvatelstva a státních institucí. Navíc fázi jejich rozvoje není snadné identifikovat, protože nemáme dostatek potřebných údajů. Statistiky produkované samotnými zeměmi nelze považovat za věrohodné (Bauer, 1963: 368).

2.6 Postkolonialismus

Postkolonialismus je extrémní skepticismus k západnímu projektu uvažování, pravdy a postupu spojený s extrémně sofistickou kritikou přístupů k rozvoji ze strany intelektuálů pocházejících z původně koloniálních zemí, ovšem často vzdělaných na západních univerzitách. Postkolonialismus si dnes udržuje prominentní pozici v mnoha disciplínách jako je například literatura, historie, sociologie, antropologie nebo geografie. Slovo post vyjadřuje překonání kolonialismu nikoliv časový úsek. Postkolonialismus zpochybňuje rozvoj jako takový. Už samo slovo rozvoj je totiž vázáno na koloniální tradici, kterou formovala Evropa (Peet – Hartwick, 2009: 209-212). Z velké části tato teorie vychází z myšlení Edwarda Saida. Podle Saidova textu *Orientalismus*, kterým byl

publikován v 70. letech, se žádná kultura nevyvíjí sama o sobě, ale vůči někomu. Většinou vůči kultuře, kterou považuje za podobně silnou s potažmo tak konkurenční. Evropa se tak vymezovala vůči Orientu (Turci a Arabové dlouho pronikali do Evropy), který částečně znala. Současně s tím se ale měnilo poznání Orientu, které začalo přecházet od objektivitu do emocionální roviny a stereotypů. V zásadě je možné říci, že cokoliv v cizí kultuře najít chceme, to také najdeme. Podobný způsob uvažování se ze středověku zachoval až do současnosti. Všechny společenské instituce předávají stereotypy. Západ se snaží rozvojové země zkoumat, ale tím zároveň formuje jejich identitu. Proto jsou, podle Saida, všechny rozvojové teorie etnocentrické (Peet – Hartwick, 2009: 211).

2.7 Role nevládních neziskových organizací v rozvoji

Nevládní neziskové organizace se začaly v rozvoji výrazněji prosazovat především v 70. letech, kdy vznikla potřeba pokrytí těch oblastí, jejichž pokrytí nebyl schopen zajistit stát a jeho instituce. Dalším výrazným impulsem pro nárůst počtu organizací a jejich aktivit byl konec bipolární konfrontace, kdy došlo k otevření nového prostoru, kde mohly NNO působit. V současnosti je okolo 15 % veškeré rozvojové pomoci distribuováno skrze nevládní neziskové organizace (Shah 2005).

Mezi komparativní výhody nevládních neziskových organizací patří přesvědčení, že tyto organizace jsou méně byrokratické, ztrácí se tedy méně finančních prostředků na rozvoj v jejich vlastních strukturách. Protože působí v místních podmínkách, jsou také flexibilnější a jsou schopny rychleji reagovat na aktuální potřeby. Nespornou výhodou je také znalost lokálních podmínek, v rámci kterých jsou NNO schopny lépe navazovat kontakty s lokálními skupinami a jsou schopny lépe zhodnotit problémy cílových skupin. Navíc členové organizací jsou díky svému dobrovolnickému statutu často chápáni jako více a odlišně motivovaní.

Výhodou je také to, že nevládní organizace mohou pracovat i v politicky nestabilním prostředí, kam oficiální dárce pomoci své lidi vysílat nemůže (Lewis – Kanji, 2009: 71-72).

Současná vysoká míra zapojení nevládních organizací do rozvojové problematiky je dána jednak samotným nárůstem jejich množství po skončení studené války, dále svou roli sehrál i pokrok v komunikačních technologiích, díky kterým je činnost organizace schopna překračovat geografické hranice, navíc se nevládní organizace neustále profesionalizují (Lewis – Kanji, 2009: 3-4).

David Korten ve své knize „Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda“ z roku 1990 rozlišuje čtyři generace zapojení nevládních organizací do rozvojové problematiky. Vývoj mezi nimi nelze považovat za lineární. Organizace spíše koexistují. První generace se zaměřuje na akutní pomoc. Zasahuje v okamžiku bezprostřední nouze, jedná se tedy o pomoc humanitární, která je zaměřena na jednotlivce a rodiny. Organizace se zabývá zejména managementem distribuce pomoci, tedy logistikou. Tento typ organizací má dlouhou tradici. Patří sem například britský Oxfam nebo Červený kříž. Druhá generace působí v rozvoji od 70. let 20. století. Zaměřuje se na celé komunity, zejména na lokální rozvoj a soběstačnost. Průkopnickou se v tomto případě stala kampaň „Svoboda od hladu“ jejímž heslem bylo „dej člověku rybu a nakrmíš ho na jeden den, nauč ho rybařit a nebude hladovět po celý život“. Tyto organizace pomáhají omezenému počtu lidí, ale o to efektivněji. Zaměřují se zejména na management projektů. Třetí generace se pokouší o širší zasazení své činnosti. Zaměřuje se na region, v největším měřítku na národ. Snaží se řešit příčiny problémů, tedy nastavovat výhodné strukturální podmínky pro rozvoj. V návaznosti na předchozí generaci se pokouší rybařit pomoci, aby dostal svůj úlovek na trh a zajistil tak prosperitu nejen sobě, ale i širší komunitě. Poslední

generace má podobné cíle jako generace předchozí, ovšem rozdílem je, že se organizace spojují do mezinárodních hnutí a vytváří tak globální sítě iniciativ (Korten, 1990: 150-170).

Lewis a Kanji hovoří o třech základních rozvojových rolích neziskových organizací – implementační, partnerské a urychlující reakci. V praxi potom nejčastěji nevládní organizace sehrávají několik rolí najednou. Existuje řada způsobů, kterými mohou poskytovat služby rozvojovým zemím. Jednak mohou jednat jako přímí implementátoři programu a poskytovat určitou službu lidem. Například farmářům ve vzdálených oblastech, kde vláda nedisponuje přílišným vlivem. Potom hovoříme o jasné roli poskytovatele služeb. Ve druhém scénáři mohou podporovat nebo posilovat veřejné služby, které jsou v místě již poskytovány, a to návrhem inovativních způsobů řešení jejich neustávajícího nedostatku. Stejně tak se ovšem mohou zaměstnanci organizace pokoušet ovlivnit například vládu, aby sama začala vhodnými politickými a ekonomickými politikami stávající problémy řešit (Lewis – Kanji, 2009: 118-119).

3 ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE ČR

Zahraniční rozvojová spolupráce je nedílnou součástí zahraniční politiky vyspělých států, mezi které se řadí samozřejmě také Česká republika. Rozvojová spolupráce procházela od doby vzniku samostatné České republiky řadou změn, které se více či méně promítaly do realizace projektů a efektivity poskytované pomoci. Přesto, že byla Česká republika nově vzniklým státem, měla v oblasti rozvojové spolupráce na co navazovat. Tím na co bylo možné navazovat, byla rozvojová pomoc poskytovaná před rokem 1989 v rámci československého zahraničního působení. Změny, ke kterým v rámci rozvojové spolupráce docházelo, byly důsledkem politických a ekonomických změn, neméně podstatné byly pak celkové změny v mezinárodním systému a vnímání rozvojové spolupráce v něm. V rámci této kapitoly se nejprve zaměřím na rozvojovou spolupráci před rokem 1989, následně na spolupráci podobu spolupráce v 90. letech. Třetí část bude věnována spolupráci po roce 2002, čtvrtá část kapitoly pak bude zaměřena na koncepci zahraniční rozvojové spolupráce na roky 2010 – 2017. Součástí této kapitoly bude rovněž představení aktérů a forem spolupráce, v neposlední řadě se také zaměřím na výši finančních prostředků vyčleněných na rozvojovou spolupráci.

3.1 Rozvojová spolupráce před rokem 1989

Jak jsem již v úvodu této kapitoly uvedla, rozvojová spolupráce České republiky v mnoha ohledech navazuje na tradici rozvojové spolupráce Československa před rokem 1989. Rozvojová spolupráce či v řadě případů spíše pomoc, se před rokem 1989 odehrávala pod vlivem logiky probíhající studené války. Rozvojová spolupráce byla nedílnou součástí zahraniční politiky států východního bloku, přičemž hlavním cílem bylo utužení postavení Sovětského svazu, na základě jehož zájmů byla určována hlavní ideologická i zahraničněpolitická linie spolupráce

(Leichtová, Piknerová 2013: 67). Socialistická ideologie tvrdila, že „pomoc při dovršení politického boje za osvobození oslabí pozici imperialismu“ – rozvojová spolupráce tak často nabývala formy finanční pomoci komunistickým a dělnickým hnutím (Waisová 2005: 335). Stejně, jako procházela (a prochází) různými změnami rozvojová spolupráce samostatné České republiky, procházela změnami i rozvojová spolupráce Československa, přičemž tyto se projevovaly především v kolísající intenzitě spolupráce. První rozmach spolupráce východního bloku nastal koncem 50. let, avšak již počátkem 60. let došlo k částečnému útlumu, který trval až do 70. let, kdy došlo k opětovnému zintenzivnění spolupráce, přičemž největší intenzity dosáhly aktivity rozvojové spolupráce v 80. letech (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 127). U údajů týkajících se výše pomoci ze států RVHP se však objevují nepřesnosti, které spočívají především v neschopnosti zcela odlišit prostředky určené pro civilní a vojenskou pomoc, přičemž právě vojenská pomoc je jedním z rozporuplných aspektů rozvojové spolupráce Sovětského svazu. Pokud bychom se podívali ještě na další číselné údaje vypovídající o intenzitě československé rozvojové spolupráce, viděli bychom, že Československo poskytovalo v 80. letech rozvojovou pomoc ve výši 0,7% - 0,9% HDP, čímž tak formálně plnilo doporučení OSN poskytovat zemím třetího světa 0,7% HDP (Horký 2010: 29). To, že se jednalo pouze o „formální“ plnění, je důsledkem právě výše uvedeného problému s dodáváním pomoci ve formě vojenského materiálu.

Podobně, jako můžeme vidět v současné rozvojové spolupráci rozdělení zemí, se kterými je navázána spolupráce, do několika kategorií, můžeme podobné rozdělení vidět i v rámci československé rozvojové spolupráce. Země byly rozděleny do čtyř následujících kategorií: mimoevropské socialistické země, země přednostního zájmu, země československého zájmu z hlediska rozvoje dlouhodobých politických a

hospodářských vztahů, poslední kategorií pak byly tzv. země v područí imperialismu (Leichtová, Piknerová 2013: 67 – 68).

Československá rozvojová spolupráce byla realizována v různých formách, přičemž jednotlivé formy se od sebe lišily svým charakterem. Spolupráci můžeme rozdělit do tří kategorií, kterými jsou technická, finanční a materiální spolupráce (v případě financí se pak ve většině případů jednalo spíše o pomoc, než o spolupráci). Technická spolupráce spočívala nejčastěji ve vysílání odborníků, přičemž tito zde pomáhali se zřizováním výcvikových a učebních zařízení nebo realizovali přijímání a následné zaškolování stážistů. Tato forma spolupráce byla ve většině případů realizována prostřednictvím podniku Polytechna a poskytování této bezplatné technické pomoci bylo zaměřeno především na země přednostního zájmu a mimoevropské socialistické země (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 127). Materiální spolupráce pak spočívala v poskytování dodávek nejrůznějšího zboží, jako například potraviny, léky, pracovní nářadí, pomůcky pro vzdělávání atd. (Opočenská, Kunová 2012: 97). Do kategorie „materiální spolupráce“ můžeme zařadit také komerční vývoz vojenského materiálu, který byl známý především pod označením „československý speciál“ a byl zajišťován státním podnikem Omnipol; kromě poskytování vojenského materiálu byla také významnou položkou výcvik a školení příslušníků bezpečnostních složek těch států, které byly považována za spřátelené (Leichtová, Piknerová 2013: 78). Poměrně zajímavý je fakt, že výsadní postavení státních podniků zahraničního obchodu Polytechna a Omnipol bylo zrušeno až vyhláškou č. 542 z roku 2006 (Vyhláška č.542/2006: § 1).¹

¹ Dostupné na: <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/vyhlaska-ze-dne-29-listopadu-2006-kterou-se-zrusuji-nektere-vyhlasaky-ministerstva-prumyslu-a-obchodu-15789.html> (30. 3. 2014).

Samostatnou formou pomoci pak bylo poskytování stipendií ke studiu na českých a slovenských vysokých školách. Stipendia byla poskytována studentům z tzv. ideologicky spřízněných zemí, přičemž mezi lety 1961 – 1974 bylo studium organizačně zajišťováno tzv. Univerzitou 17. listopadu, v jejímž rámci existovaly tři fakulty a od roku 1963 také Institut překladatelství a tlumočnictví (Leichtová, Piknerová 2013: 76 – 77). Poskytování pomoci formou stipendií ročně zahrnovalo cca 500 stipendií, v 80. letech jich bylo již 850 – do počátku 90. let vystudovalo na československých vysokých školách díky stipendiím více než 20 000 zahraničních studentů (Jelínek, Kaplan, Plešinger, Svoboda 2007: 51).

Rozvojová spolupráce, kterou před rokem 1989 navazovalo Československo s celou řadou států, byla pro cílové státy bezpochyby výhodná, neboť se v řadě případů nejednalo o spolupráci, ale spíše o pomoc, a to takovou, která často nabývala charakteru darů. Tato skutečnost však byla důsledkem vlivu bipolárního konfliktu a především pak ideologického zabarvení zahraniční politiky Sovětského svazu. Československo patřilo před rokem 1989 ke státům, které byly v rámci rozvojového světa silně angažované. Na bezplatnou pomoc bylo v průběhu 80. let vynakládáno ročně cca 200 mil. Kčs a dalších více než 700 mil. Kčs bylo poskytnuto ve formě přírážek k cenám dovážených surovin, především pak k již výše zmiňovanému cukru (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 127 – 128). Československá pomoc, především pak ta ve formě stipendií na vysoké školy, s sebou přinášela také některé negativní jevy, které se projevovaly v rámci československé společnosti. Už samotná přítomnost zahraničních studentů vzbuzovala ve společnosti často rozporuplné pocity, avšak dalšími skutečnostmi, se kterými se musela společnost vyrovnávat, byla například možnost zahraničních studentů cestovat do západních zemí nebo také jejich poměrně vysoká životní úroveň (Leichtová, Piknerová 2013: 77). Tento

fakt můžeme rovněž dokladovat na projektu, který zpracovalo Ministerstvo zahraničních věcí ČR v roce 2009, který nese název „Hospodářské vztahy Kuby a Československa v 60. až 80. letech“ - v rámci tohoto projektu se rovněž objevuje několik odkazů na kubánské studenty studující v Československu, přičemž informace z archivních dokumentů ukazují, že řada studentů měla ať už prospěchové, studijní či dokonce morální přestupky (Bortlová 2009: 8).

3.2 Zahraniční rozvojová spolupráce v 90. letech

S revolucí v roce 1989 přišla nejen celková změna poměrů, ale také zásadní změna v otázkách rozvojové spolupráce. Přestože Československo bylo před rokem 1989 státem, který byl velmi angažován v rozvojové spolupráci a byl také poměrně štědrým poskytovatelem rozvojové pomoci, se změnou poměrů v roce 1989 se Československo prakticky ze dne na den proměnilo z dárce na příjemce rozvojové pomoci. Rozvojová spolupráce, kterou Československo rozvíjelo před rokem 1989, mělo na společnost několik různých dopadů. Z dopadů, které bychom mohli označit za pozitivní, můžeme zmínit například jistou tradici dobrých vztahů s některými státy, se kterými Československo spolupracovalo nebo jim poskytovalo pomoc, přičemž zde přetrvávaly i určité osobní vazby, které byly důsledkem pomoci ve formě stipendií, které Československo poskytovalo spřáteleným zemím (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 128). Naopak poměrně závažným negativním jevem, který se po roce 1989 objevil, byla značná skepse veřejnosti vůči veškerým mezinárodně politickým krokům, které uskutečnil bývalý komunistický režim. Rozvojové aktivity byly v očích veřejnosti zdiskreditované také díky povinným sbírkám, příspěvkům, netransparentnosti a marxistickému zatížení, přičemž obecně se k projevům solidarity na mezinárodním poli nestavěla veřejnost příliš

kladně a její postoje částečně sdílely i nové československé (později české) politické elity (Brusenbauch Meislová 2012: 73 – 74). Tato nedůvěra, která ve společnosti panovala, také úzce souvisí s rolí nevládních neziskových organizací a jejich působením v rozvojové spolupráci. Jak jsem již v úvodu této práce uvedla, po roce 1989 začala vznikat celá řada nových neziskových organizací, jejich činnost však byla mnohdy komplikována právě nedůvěrou a neochotou k občanským aktivitám, která ve společnosti přetrvávala.

Československo bylo po roce 1989 nuceno opět znovu definovat své národní cíle a také agendu domácí i zahraniční politiky, což bylo spojeno také s hledáním nových bezpečnostních partnerů, přičemž tyto začalo hledat v západní Evropě (Waisová 2005: 336). Západoevropské státy ve spolupráci s mezinárodními institucemi se staly poskytovateli poměrně rozsáhlé finanční, technické i materiální pomoci, jejímž cílem bylo usnadnění přechodu od komunismu a jeho plánovaného hospodářství a demokracii a tržnímu zřízení. V tomto ohledu bylo největším partnerem Evropské společenství, které v rámci příprav na členství středoevropských států podporovalo reformy, směřující právě k demokratickému zřízení (Brusenbauch Meislová 2012: 74). Již v roce 1989 zahájilo Evropské společenství předvstupní program PHARE, jehož cílem bylo pomoci státům střední a východní Evropy se splněním podmínek pro vstup do Evropského společenství; Česká republika začala z tohoto programu čerpat finanční prostředky krátce po svém vzniku, a to ihned v roce 1993 (Waisová 2005: 337). Česká republika vyčerpala od roku 1993 do roku 2000 756 mil. EUR, což je více než 27 mld. Kč (Euroskop 2014). Podstatnou úlohu sehrála také Evropská banka pro obnovu a rozvoj (EBRD), která byla založena v roce 1990 s cílem pomoci při budování střední a východní Evropy po skončení studené války (EBRD 2012). Stejně, jako bylo cílem Evropského společenství podporovat demokracii a

tržně orientované ekonomiky, bylo toto cílem i EBRD. Svou roli sehrála rovněž Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (IBRD), která poskytla Československu v první polovině 90. let tři úvěry, které byly určeny na využití v ekonomické transformaci, v energetice, v životním prostředí a telekomunikacích (Waisová 2005: 337). IBRD si kladla (a stále klade) za cíl „snižování chudoby v zemích se středními příjmy a úvěruschopných chudších zemích prostřednictvím půjček, garancí a další pomoci včetně analytických a poradních služeb ve prospěch udržitelného rozvoje“ (Informační centrum OSN 2005). Česká republika rovněž získávala finanční a technickou rozvojovou pomoc pro vytvoření institucionálního systému a mechanismů pro budoucí rozvojovou spolupráci ČR – klíčovým byl projekt „Oficiální rozvojová pomoc pro střední Evropu“ (ODACE), který fungoval pod záštitou Kanadské mezinárodní rozvojové agentury CIDA (Waisová 2005: 337).

V rámci dalších předvstupních jednání začala Česká republika v první polovině 90. let získávat další finanční prostředky, materiální a technické zdroje. Tyto zdroje byly, kromě programu PHARE, z dalších programů, a to SAPARD a ISPA. Program SAPARD byl určen pro financování zemědělských aktivit a rozvoj venkova, program ISPA byl pak zaměřen na financování velkých projektů v oblasti životního prostředí, dopravy a infrastruktury (Strukturální fondy 2009). Česká republika se díky těmto pomocným předvstupním programům, ze kterých čerpala finanční prostředky, začala posouvat směrem k demokracii a tržnímu hospodářství tak, jak si kladla za cíl většina programů, ze kterých byla čerpána podpora. Díky poměrně výrazné předvstupní pomoci od Evropské unie se tak Česká republika začala postupně z kategorie příjemců rozvojové pomoci přesunovat do kategorie opačné, a totiž do kategorie poskytovatelů rozvojové pomoci. Česká republika definitivně obnovila rozvojovou spolupráci až v roce 1996, tomuto však předcházela

několikaletá spolupráce s Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), přičemž právě vstup do této organizace byl jedním z hlavních impulsů, který vedl k postupnému obnovování rozvojové spolupráce. Spolupráce s OECD započala již v roce 1991, kdy byl pro tehdejší Československo, Maďarsko a Polsko vytvořen program s názvem „Partneři v transformaci“ (Partners in Transition – PIT), který byl určen pro ty státy, které prokázaly jednoznačnou snahu o rychlý přechod k tržní ekonomice a pluralitní demokracii, přičemž OECD se zavázala těmto státům poskytnout odbornou pomoc, která měla být přípravou na splnění podmínek nutných pro členství v OECD (Ministerstvo zahraničních věcí 2001). Pomoc ze strany OECD neměla, na rozdíl od pomoci jiných mezinárodních institucí, materiální povahu, ale role OECD spočívala především ve znalosti nejrůznějších databází, díky kterým a také díky rozsáhlému analytickému zázemí mohla organizace poskytnout zemím střední a Východní Evropy potřebné analýzy a konzultace, které měly usnadnit jejich transformaci (Ministerstvo zahraničních věcí 2001).

První krokem, který Česká republika učinila směrem ke znovuoobnovení systému rozvojové spolupráce, bylo schválení a následné přijetí „Zásad pro poskytování zahraniční pomoci“, ke kterému došlo v březnu roku 1995 (Usnesení vlády ČR č. 153/1995).² V těchto Zásadách se Česká republika přihlásila k demokratickým a ekonomicky vyspělým zemím, díky čemuž „... přijímá svůj díl odpovědnosti při řešení globálních problémů. Jedním z výrazů tohoto postoje je její přiměřená účast na poskytování zahraniční pomoci“ (Usnesení vlády ČR č. 153/1995, čl. 1). Dokument respektoval postoje mezinárodního společenství, které byly zakotveny v rezolucích OSN a zásadách OECD. V Zásadách bylo také určeno, že ze zahraniční pomoci se „vylučují dodávky vojenského

² Dostupné na:

<https://kormoran.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/7897B04C221A1F30C12571B6006BDB3E> (30.3.2014)

materiálu, s výjimkou přesně vymezených případů, vycházejících z doporučení a požadavků OSN“ (Usnesení vlády ČR č. 153/1995, čl. 4). Tento článek byl v rámci Zásad poměrně podstatný, především pak s ohledem na rozvojovou pomoc poskytovanou Československem před rokem 1989, kdy byl do této pomoci často zahrnován i vojenský materiál, což bylo poměrně problematickou součástí rozvojové spolupráce. Rozvojová pomoc může, jak stanovují Zásady, být poskytována jak bilaterálně, tak multilaterálně, a to prostřednictvím mezinárodních organizací, jejich členem Česká republika je – tj. UNDP, UNHCR, FAO, MMF, OECD atd. (Waisová 2005: 339). Bilaterální pomoc může být poskytována jednotlivými resortními ministerstvy, ale také třetími subjekty, které získají ze státního rozpočtu potřebné finanční prostředky (Waisová 2005: 339). Třetí subjekty, kterými mohou být právnické a fyzické osoby nebo nevládní organizace, mohou pomoc zprostředkovávat právě s cílem efektivního využití vynaložených prostředků, přičemž v případě humanitární pomoci mohou třetí subjekty poskytovat pomoc z vlastních zdrojů (Usnesení vlády ČR č. 153/1995, čl. 2, 13). Rozhodujícím kritériem pro poskytnutí bilaterální pomoci se stala naléhavost poskytnutí pomoci, vztah příjemce k ČR, úroveň demokracie, dodržování lidských práv a míra efektivního využití poskytnuté pomoci (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 128). Orgánem, který koordinuje poskytování rozvojové pomoci, se stalo Ministerstvo zahraničních věcí ČR, zároveň se na procesu podílejí i jednotlivá ministerstva, která zodpovídají za přípravu, realizaci a financování projektů; za finanční otázky týkající se rozvojové pomoci zodpovídá Ministerstvo financí (Waisová 2005: 338 – 339).

Mezi roky 1996 – 2000 bylo realizováno několik významnějších projektů české zahraniční rozvojové pomoci ve více než čtyřiceti státech, přičemž poskytovaná pomoc se v tomto období vyznačovala poměrně značnou roztržitostí a nízkým objemem vynakládaných finančních

prostředků, což znamenalo, že pomoc byla poskytována ve formě relativně malých, izolovaných projektů a docházelo tak následně ke komplikacím v oblasti efektivního využití vynaložených prostředků (Opočenská, Kunová 2012: 97). Kromě zahraniční rozvojové pomoci se v průběhu 90. let začaly rozvíjet také aktivity nevládního neziskového sektoru, které byly na svém počátku spojeny především s konflikty v bývalé Jugoslávii – jednalo se především o humanitární pomoc, která však v některých případech měla přesah do dlouhodobější pomoci, jejímž cílem byla stabilizace a rozvoj jednotlivých regionů (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 128 – 129). Pokud bychom se podívali na konkrétní příklad působení neziskových organizací v rozvojové a humanitární pomoci, viděli bychom, že již v 90. letech rozvíjely své aktivity dvě, dnes prakticky nejvýznamnější, nevládní neziskové organizace, a totiž Člověk v tísni a ADRA. Prvně zmiňovaná organizace, Člověk v tísni, již v roce 1993 zahájila největší humanitární operaci z řady postkomunistických zemí, která byla zaměřena na pomoc obyvatelům Bosny a Hercegoviny, přičemž již v následujícím roce 1994 se Člověk v tísni stal oficiálním partnerem UNICEF pro pomoc bývalé Jugoslávii (Člověk v tísni 2013). V roce 1996, po ukončení bojů, se pak Člověk v tísni začal soustředit na poválečnou rekonstrukci veřejných budov a také na psychoterapeutickou pomoc (Člověk v tísni 2013). Na tomto příkladu můžeme vidět právě přesah humanitární pomoci, která se po určité době transformovala na dlouhodobou pomoc, a to v podobě psychoterapeutické pomoci obyvatelům trpícím posttraumatickým válečným syndromem. V případě organizace ADRA se rovněž můžeme podívat na případ humanitární pomoci Bosně a Hercegovině, kam ADRA vozila od roku 1993 humanitární pomoc, přičemž tuto vozila i do obleženého Sarajeva, za což byla organizace oceněna bělehradskou nezávislou televizní stanicí jako „nejlépe pracující humanitární organizace v měsíci květnu“ (ADRA 2014). Akutní humanitární pomoc se i v tomto případě proměnila v pomoc, která následně přispěla k obnově a rozvoji regionu, a to prostřednictvím otevření zrekonstruované nemocnice ve městě Tešanj, ke kterému došlo

v roce 1998 – ADRA zajistila nejen otevření nemocnice, ale také kompletní vybavení pro chirurgický sál (ADRA 2014). Na obou uvedených příkladech je tak poměrně dobře vidět, že původně projekty humanitární pomoci v 90. letech se proměnily v projekty, které měly přesah směrem k dlouhodobé stabilizaci a rozvoji oblastí, které byly zasaženy konflikty. Humanitárními aktivitami se tak již v průběhu 90. let podařilo nevládním neziskovým organizacím alespoň částečně překonávat nedůvěru a negativní vnímání zahraniční rozvojové pomoci českou veřejností. V případě Zásad z roku 1995 si můžeme také povšimnout, že v samotném názvu „Zásady pro poskytování zahraniční pomoci“, je používán termín „pomoc“ a nikoliv spolupráce, přičemž toto vnímání rozvoje se mění až s přijetím „Zásad zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu ČR do EU“, k čemuž došlo v roce 2004. V roce 2004 dochází ke změně „ZRP“ na „ZRS“.

3.3 Zahraniční rozvojová spolupráce ČR po roce 2002

Nedostatky, se kterými se rozvojová spolupráce České republiky potýkala v průběhu 90. let, jako byla nepřilíš velká efektivita poskytované pomoci, teritoriální i programová roztříštěnost (v roce 2001 83 projektů v 50 zemích) či netransparentnost, měly být postupně odstraňovány, k čemuž měla dopomoci nově přijatá „Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002 – 2007“. Přijatá Koncepce se rovněž měla stát prvním krokem k celkové proměně systému zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Hlavním cílem nově přijaté Koncepce bylo aktualizovat cíle, priority, finanční a organizační rámec zahraniční rozvojové pomoci ČR, přičemž zahraniční rozvojová pomoc je chápána jako „soubor finančních, materiálních a dalších transferů do přijímajících zemí, poskytovaných vládami států a jejich výkonnými orgány – vedle soukromé pomoci, která je poskytována privátní a občanskou sférou“

(Koncepce ZRP ČR na období 2002 – 2007).³ Vytvoření nové Koncepce bylo z velké části reakcí na “Analýzu a zhodnocení realizace zahraniční rozvojové pomoci České republiky za období let 1996 až 2000“, která reflektovala dosavadní systém a praxi rozvojové pomoci, přičemž se následně tato Analýza stala východiskem právě pro novou Koncepti (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 129). Přesto, že analýza poukázala na některá pozitiva, která dosavadní rozvojová praxe ČR přinesla, mezi kterými bylo například obnovení zahraniční pomoci ČR jako jedné z prvních transformujících se zemí, poukázala především na nedostatky a negativa, která jsou součástí praxe rozvojové pomoci ČR. Díky Analýze se například ukázalo, že pouhá skutečnost, že ČR poskytuje zahraniční rozvojovou pomoc, není dostačující a je tak třeba se zaměřit na posílení efektivnosti, transparentnosti a systémovosti poskytované pomoci (Koncepce ZRP ČR na období 2002 – 2007). Kritizována je také např. nedostatečná projektová dokumentace mezi lety 1996 – 2000 či velké teritoriální a sektorové rozptýlení, které není, vzhledem k relativně nízkému objemu poskytované pomoci, žádoucí a mělo by tak dojít k vytipování oblastí, ve kterých má ČR komparativní výhody – např. zdravotnictví, energetika, vzdělávání, životní prostředí a jiné. Problematickou se jevila také metodika a projektové cykly, které byly netransparentní a nepřiliš efektivní. V Analýze se rovněž objevila kritika míry spolupráce s nevládními neziskovými organizacemi, která „je v porovnání s vyspělými zeměmi nízká“ (Koncepce ZRP ČR na období 2002 – 2007). V rámci koncepce se ČR přihlásila k tzv. Rozvojovým cílům tisíciletí, které byly stvrzeny na Milléniovém summitu OSN, který se konal v roce 2000 v New Yorku. Rozvojová pomoc byla v rámci Koncepce označena za integrální součást zahraniční politiky ČR, která vychází ze tří základních principů, které tvoří základní rámec pro plánování, realizaci a

³ Dostupné na: http://www.businessinfo.cz/files/archiv/2005/070628_koncepce_zrs_02-07.pdf (30. 3. 2014).

vyhodnocování poskytované pomoci. Těmito základními principy jsou partnerství, efektivnost a transparentnost. Právě transparentnost poprvé odkazuje k tomu, že česká zahraniční rozvojová pomoc je otevřena veřejné diskuzi, v rámci které hrají podstatnou roli nevládní neziskové organizace a dále pak podnikatelská sféra, akademická obec a další složky občanské společnosti. Jsou to však právě nevládní neziskové organizace, které jsou významným partnerem na poli zlepšování informovanosti o záměrech a projektech v rámci rozvojové pomoci ČR, přičemž neziskové organizace mají také vliv na zvyšování obecné podpory rozvojové spolupráce, právě díky tomu, že se snaží rozvojové projekty přiblížit lidem a ukázat tak široké veřejnosti, kam a na co plynou a jak jsou konkrétně využívány finanční prostředky, určené na zahraniční rozvojovou pomoc. Spolufinancování rozvojových projektů ze strany nevládních neziskových organizací se stalo výraznou složkou bilaterální rozvojové spolupráce. Spolufinancování projektů pak znamená pokrytí části nákladů (nejčastěji do výše 80%) na projekt, který je spravován NNO, z celkového rozpočtu vládní zahraniční pomoci. Podmínkou pro spolufinancování projektů neziskovými organizacemi pak je nutnost přispívat k naplňování cílů, principů a priorit české zahraniční rozvojové spolupráce. Spolupráce s ověřenými, stabilními a funkčními nevládními organizacemi pak má být založena na systému tzv. akreditací, které bude zajišťovat nově zřízená Rozvojová agentura. Nevládní neziskové organizace jsou významným partnerem proto, že disponují vlastními expertními kapacitami a jsou schopni lépe zohlednit lokální potřeby v regionech přijímajících zemí. NNO hrají také významnou roli na poli posilování smyslu pro globální solidaritu v české veřejnosti, a to prostřednictvím činností v oblasti rozvojového vzdělávání či akcemi, jejichž cílem je zvyšování všeobecné informovanosti o rozvojové problematice. Česká republika se rovněž odvolává na princip maximální transparentnosti procesu poskytování rozvojové pomoci a je rovněž

otevřena nezávislému hodnocení ze strany mezinárodních institucí a nevládních neziskových organizací (Koncepce ZRP ČR na období 2002 – 2007).

Na období mezi lety 2002 – 2007 bylo vyčleněno 20 prioritních zemí, kterými byly: Jugoslávie (a Kosovo), Bosna a Hercegovina, Makedonie, Uzbekistán, Ukrajina, Kazachstán, Libanon, Palestina, Jemen, Vietnam, Mongolsko, Afghánistán, Namibie, Angola, Mali, Burkina Faso, Etiopie, Nikaragua, Salvador a Bolívie (Waisová 2007: 341). Od počátku platnosti nové koncepce, od roku 2002, bylo na projekty rozvojové pomoci vyčleněno 200 mil. Kč a od tohoto roku ještě dále docházelo k nárůstu disponibilních prostředků, které v roce 2003 činily 400 mil. Kč a v roce 2004 pak dokonce 500 mil. Kč. I přes toto zvyšování se však Česká republika nepřiblížila podílu 0,33% HDP, který jako minimální stanovila Evropská unie v Barceloně roku 2002 (Opočenská, Kunová 2012: 98).

Koncepce rovněž představuje zahájení procesu transformace institucionálního rámce poskytování zahraniční rozvojové pomoci, přičemž tato transformace měla proběhnout ve dvou fázích. V první fázi transformace došlo ke zřízení Rozvojového střediska při Ústavu mezinárodních vztahů (1. 9. 2001), které fungovalo jako odborný poradní prvek v systému zahraniční rozvojové pomoci. Rozvojovému středisku připadlo několik úkolů, a to posuzování programů a projektů, spolupráce s jednotlivými resorty při realizaci projektů, monitoring a vyhodnocování projektů, ale také organizace přípravy a vzdělávání expertů rozvojové pomoci či koordinace výzkumu v oblasti rozvojové pomoci (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 129). Ve druhé fázi pak, tj. po vstupu ČR do EU, existoval požadavek na zřízení integrálního a kontinuálního odborného prvku, tedy Rozvojové agentury; tato měla navazovat na odborné funkce Rozvojového střediska a dále je prohlubovat, přičemž následně úkolem agentury bylo také uvolňování finančních prostředků a

provádění akreditací těch institucí, které budou pověřeny realizací projektů v rámci rozvojové pomoci (Konceptce ZRP ČR na období 2002 – 2007).

Na koncepci z roku 2002 pak navázalo nové usnesení vlády, které neslo název „Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu ČR do EU“ a právě vstup ČR do EU a následné přijetí zásad bylo dalším impulsem pro přeměnu systému české rozvojové spolupráce. Zmiňované zásady „deklarují jako hlavní cíle české rozvojové pomoci snížení chudoby, podporu ekonomicko-průmyslového rozvoje, podporu integrace partnerských zemí do světové ekonomiky, podporu rozvoje zemědělství, podporu právního státu a lidských práv“ (Waisová 2005: 341). Do české bilaterální spolupráce se promítla také harmonizace českého právního řádu s legislativou ES v oblasti vnitřního trhu, což se promítlo do oblasti harmonizace veřejných zakázek, kdy již podle nového zákona č. 40/2004 Sb. nebyla projektům rozvojové spolupráce udělována výjimka při tzv. „nebezpečí z prodlení“, na základě které docházelo v minulosti k zadávání veřejných zakázek právě pod rouškou „nebezpečí z prodlení“, což způsobovalo značnou netransparentnost rozvojových projektů (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 129 – 130). V rámci Zásad se ČR také přihlásila k tzv. programovému přístupu, který je založen na zvýšení předvídatelnosti v oblasti rozvojové spolupráce a umožňuje aktérům lépe plánovat své aktivity. Nosnou součástí zahraniční rozvojové spolupráce se tak staly tzv. programy s prioritními zeměmi, kterými se staly Angola, Bosna a Hercegovina, Jemen, Moldavsko, Mongolsko, Srbsko a Černá Hora, Vietnam a Zambie; střednědobými prioritami byly určeny Afghánistán a Irák (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 130).

Novou výzvou, která se objevila právě po vstupu ČR do EU a začala oslovovat především sektor soukromých investorů a nevládních neziskových organizací, byly zakázky a granty zadávané v rámci

rozvojové spolupráce EU. Subjekty z ČR mají možnost přihlašovat se do výběrových řízení, která jsou vypisována Úřadem pro spolupráce EuropeAid – uchazeči o granty však musí splňovat poměrně náročná kritéria, jako jsou několikaleté zkušenosti v daném regionu, zkušenosti s realizací obdobných projektů, dostatečné lidské zdroje či dostatečné zajištění finančních prostředků (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 130). Kladené nároky však mají za cíl to, aby se na rozvojových projektech podílely v co největší možné míře zkušené nevládní neziskové organizace (či aktéři ze soukromého sektoru), které jsou schopny zajistit efektivní fungování rozvojové spolupráce.

Rozvojová spolupráce po vstupu České republiky do EU i nadále, i přes nově přijaté „Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu ČR do EU“, vykazovala roztříštěnost, a to jak teritoriální, tak tematickou. Dosavadní systém se tak stal nevyhovujícím pro potřeby efektivního řízení zahraniční rozvojové spolupráce a nevyhovujícím byl rovněž pro plnění mezinárodních závazků. Mezi hlavní nedostatky systému patřilo: nedostatečná odpovědnost, roztříštěnost, neefektivnost a duplicita, malá viditelnost a podpora ZRS, omezená schopnost reakce na mezinárodní závazky, přičemž transformaci systému české ZRS doporučovali i zahraniční partneři, mezi kterými byla OECD či Světová banka (Ministerstvo zahraničních věcí ČR 2007). Na základě těchto nedostatků vyhlásila vláda ČR ve svém programovém prohlášení v lednu roku 2007 za svou politickou prioritu „sjednocení a zefektivnění systému ZRS“ (Ministerstvo zahraničních věcí ČR 2007). Na základě toho byl vládou v září roku 2007 schválen dokument s názvem „Návrh na transformaci systému zahraniční rozvojové spolupráce ČR“, mezi jehož hlavní cíle patří:

- a) sjednocení odpovědnosti a pravomocí v oblasti ZRS postupným převodem většiny projektů do gesce MZV

- b) sjednocení rozpočtu na ZRS a jeho zahrnutí do rozpočtové kapitoly MZV
- c) zachování koncepční a expertní role resortních ministerstev zřízením Rady pro zahraniční rozvojovou spolupráci
- d) důsledné oddělení koncepční a implementační funkce zřízením organizační složky státu Rozvojové středisko (Ministerstvo zahraničních věcí 2007)

V rámci procesu došlo k založení České rozvojové agentury, konkrétně se tak stalo 1. ledna 2008, přičemž tento krok můžeme považovat za konkrétní projev započaté transformace, která probíhala od roku 2008 do roku 2010. Česká republika byla také nucena reagovat na mezinárodní úsilí o harmonizaci teritoriálních a sektorových priorit, což předpokládalo zpracování nových programů s prioritními zeměmi a mělo následně vyústit v nové „Koncepti zahraniční rozvojové spolupráce na období 2010 – 2015“ (Exnerová, Hlavičková, Jelínek, Kaplan 2008: 130 – 131). V roce 2010 vstoupil v platnost „Zákon o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí“⁴, který završil proces transformace ZRS ČR (Ministerstvo zahraničních věcí ČR 2010).

3.4 Konceptce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2010 – 2017

V květnu roku 2010 byla vládou ČR schválena nová konceptce zahraniční rozvojové spolupráce ČR, a to na období mezi roky 2010 – 2017. Konceptce definuje rozvojovou spolupráci jako „souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je přispět k odstraňování chudob, k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního

⁴ Dostupné na:

https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publicace/zakon_o_zahranicni_rozvojove_spolupraci.html (30. 3. 2014).

prostředí, jakož i podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích“ (Ministerstvo zahraničních věcí ČR 2010). Účelem této nové Koncepce je „zasadit českou rozvojovou spolupráci do aktuálního zahraničněpolitického, ekonomického, bezpečnostního, sociálního a environmentálního kontextu“ (Ministerstvo zahraničních věcí ČR 2010). Nová Koncepce se tak snaží reagovat na aktuální změny v mezinárodním systému a přístupu k rozvoji. Dokument reaguje také na nové mezinárodní závazky, které Česká republika přijala (dříve přijaté Rozvojové cíle tisíciletí, Monterreyský konsensus z roku 2002, závěry Světového summitu v Johannesburgu z roku 2002, Pařížská deklarace z roku 2005 a Akční agenda z Akkry z roku 2008). V rámci Koncepce byly stanoveny nové teritoriální priority, v rámci kterých bylo rozhodnuto o směřování zahraniční rozvojové spolupráce ČR do následujících skupin:

- a) programové země (prioritní země s programem spolupráce) – Afghánistán, Bosna a Hercegovina, Etiopie, Moldavsko, Mongolsko
- b) projektové země (země, ve kterých jsou ve středně dobém horizontu potřebné a žádoucí rozsáhlejší rozvojové aktivity) – Gruzie, Kambodža, Kosovo, Palestinské autonomní území, Srbsko
- c) země, s nimiž bude probíhat spolupráce v jiném rozsahu a zaměření než v předchozím období – Angola, Jemen, Vietnam, Zambie (Koncepce ZRS ČR na období 2010 - 2017).

Sektorovými prioritami se staly oblasti: životní prostředí, zemědělství, sociální rozvoj (včetně vzdělávání, sociálních a zdravotních služeb), ekonomický rozvoj (včetně energetiky), podpora demokracie, lidských práv a společenské transformace. Kromě sektorových priorit byly určeny také tzv. průřezové principy, na jejichž zohlednění bude ČR dbát v rámci jednotlivých rozvojových projektů; těmito principy jsou řádná (demokratická) správa věcí veřejných, šetrnost k životnímu prostředí a

klimatu a dodržování základních lidských, ekonomických, sociálních a pracovních práv příjemců projektů (Koncepce ZRS ČR na období 2010 – 2017).

Součástí Koncepce ZRS ČR 2010 – 2017 je, mimo jiné, kapitola „Zvyšování povědomí o rozvojových zemích a rozvojové spolupráce“, v rámci které je kladen poměrně velký důraz na zapojování nevládních neziskových organizací do rozvojové spolupráce. V dosavadních koncepcích nebyly nevládní neziskové organizace příliš významně zmiňovány, změna přišla až s koncepcí na období 2002 – 2007, v rámci které byly NNO deklarovány jako partner v rámci rozvojové spolupráce a realizaci rozvojových projektů. V Koncepti na období 2010 – 2017 je velká pozornost věnována veřejné a politické podpoře, která je považována za klíčový předpoklad pro efektivní realizaci rozvojové spolupráce a je také předpokladem kvalitativních i kvantitativních změn v oblasti rozvojových politik. Při zvyšování efektivity ZRS ČR hraje významnou roli průběžné informování odborné i laické veřejnosti, a právě v tomto ohledu je brána v potaz nezastupitelná role NNO, které jsou významným realizátorem osvěty, týkající se rozvojové spolupráce a rozvojové problematiky obecně. Ministerstvo zahraničních věcí také provádí informační aktivity v rámci svých kapacit, avšak ve zvyšování obecného povědomí o rozvoji jsou daleko úspěšnější právě neziskové organizace. Aktivity NNO směřující ke zvyšování povědomí o rozvojové problematice a rozvojových projektech v rámci ZRS ČR jsou v některých případech financovány práce Ministerstvem zahraničních věcí ČR, a to právě z toho důvodu, že jsou NNO schopny dělat tyto činnosti mnohem efektivněji. Podstatné je rovněž zviditelnění role ČR jako dárce v rozvojových zemích, kde opět sehrávají významnou roli NNO, a to prostřednictvím realizace projektů v jednotlivých regionech, kdy následně, po úspěšné realizaci projektů, dochází jak ke zviditelnění samotných

NNO, tak potažmo také ČR. NNO jsou rovněž podstatnou součástí procesu zvyšování politické podpory české ZRS. Ministerstvo zahraničních věcí se snaží o aktivní zapojení do debaty o ZRS členy Parlamentu ČR, mj. prostřednictvím podvýboru pro rozvojovou spolupráci v rámci Zahraničního výboru PS PČR, který pravidelně zve na svá jednání zástupce vlády i NNO, které jsou zapojeny do realizace rozvojových projektů (Koncepce ZRS ČR na období 2010 – 2017).

Nezanedbatelná je rovněž role NNO v rámci tzv. globálního rozvojového vzdělávání. Globálním rozvojovým vzděláváním rozumíme „celoživotní vzdělávací proces, který přispívá k pochopení rozdílů a podobností mezi životy lidí v rozvojových a rozvinutých zemích a usnadňuje porozumění ekonomickým, sociálním, politickým, environmentálním a kulturním procesům, které je ovlivňují. Rozvíjí dovednosti a podporuje vytváření hodnot a postojů tak, aby lidé byli schopni a ochotni aktivně se podílet na řešení lokálních a globálních problémů“ (Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání pro období 2011 – 2015).⁵ Role nevládních neziskových organizací a Českého fóra pro rozvojovou spolupráci je v rámci globálního vzdělávání nezastupitelná, a to především s ohledem na možnosti a aktivity NNO, díky kterým jsou schopny tuto problematiku přiblížit široké veřejnosti a vzbudit o ni větší zájem.

⁵ Dostupné na: http://fors.cz/user_files/nsgrv.pdf (30. 3. 2014).

4 NEVLÁDNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Jak jsem již uvedla na počátku této práce, spolkový život, dobrovolnictví a různé formy sdružování, mají v československém a později českém prostředí poměrně dlouhou a bohatou historii. Tyto činnosti procházely v historii různými proměnami a je patrné, že některá historická specifika jednotlivých etap se přenesla a později i projevila v celkové charakteristice nově vznikajícího neziskového sektoru po revoluci v roce 1989. Po roce 1989 začala vznikat celá řada neziskových organizací, z nichž některé začaly zaměřovat svou činnost na oblast rozvojové spolupráce. Neziskové organizace v některých případech začaly svou činnost v rámci akutní humanitární pomoci, z níž se později začala stávat rozvojová spolupráce dlouhodobějšího charakteru. V rámci této kapitoly se budu, jak již její název napovídá, věnovat nevládním neziskovým organizacím, a to především těm, které realizují svou činnost v rámci zahraniční rozvojové spolupráce České republiky a jejich roli v ní.

Nevládní neziskové organizace jsou nedílnou součástí moderní demokratické společnosti a zároveň jsou také neopomenutelnými aktéry v rámci procesu zprostředkování zájmů. Neziskové organizace se vyskytují v prostoru mezi státem, státními institucemi, trhem, ziskovými soukromými společnostmi a jednotlivými občany či jejich skupinami. Jedná se o prostor, v rámci kterého se odehrávají takové formy činností, které většinou mohou fungovat nezávisle na státu a jeho mocenských strukturách (Dohnalová 2005: 4). Prostor mezi státem a trhem bývá označován několik různými termíny, přičemž každé z těchto označení má svá pozitiva i negativa⁶. Jedná se o označení občanský sektor, třetí sektor, neziskový sektor, nestátní neziskový sektor, nevládní sektor, nezávislý sektor či dobrovolnický sektor (Skovajsa 2010: 32 – 34). Organizace v neziskovém sektoru mohou mít různé funkce, kterými

⁶ Jednotlivá označení spolu s jejich pozitivy i negativy poměrně dobře rozpracovává ve své knize s názvem „Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice“ autor Marek Skovajsa.

mohou být např.: servisní funkce (poskytování služeb), advokační funkce, funkce budování komunit, poskytování služeb, inovační funkce, funkce ochrany hodnot, filantropická funkce, charitativní funkce a další (Skovajsa 2010: 42 – 43). Pokud bychom se podívali na uvedené funkce z hlediska organizací zapojených do rozvojové spolupráce, viděli bychom, že tyto organizace plní všechny, z výše uvedených funkcí. Neziskové organizace poskytují služby především v těch oblastech, které nejsou efektivně pokryty ze strany státu a veřejné správy, přičemž výrazným rysem činnosti neziskových organizací je hledání nejrůznějších alternativních řešení vzniklých problémů, která by následně mohla být aplikována v praxi. Neziskové organizace přistupují k řešení problémů specificky, na základě vlastních metod, přístupů a filozofie, zároveň nejsou v některých případech vyloučeny ani určité experimenty, která následně přispívají k inovativním řešením a novým postupům (Adamcová 2006: 271 – 272). Jednou z velkých výhod, které neziskové organizace, oproti veřejné správě mají, je, že organizační aparát NNO nepodléhá tak rozsáhlým byrokratickým strukturám, jako stát a jeho instituce (Adamcová 2006: 273). Otázkou však zůstává, zdali toto platí i v případě velkých neziskových organizací, jejichž struktury se neustále rozrůstají a tyto potřebují udržet celý systém funkční. V případě organizací zapojených do zahraniční rozvojové spolupráce, nemusejí mít tyto svůj rozsáhlý administrativní aparát, ale jsou přesto nuceny se jisté míře byrokracie a administrativy podřídit, a to především pokud čerpají finanční prostředky od státu.

4.1 Historie neziskového sektoru

Neziskovému sektoru tak, jak ho známe dnes, předcházelo dlouhé historické období, jež bylo ve svých jednotlivých obdobích specifické, přičemž řada z těchto specifík se promítla do nově vznikajícího neziskového sektoru. Podívejme se nyní na jednotlivé historické etapy a jejich charakteristiky.

4.1.1 Historie sdružování a dobrovolnictví před vznikem samostatného Československa

Historii činností, které můžeme považovat za předchůdce aktivit, které spojujeme s dnešním neziskovým sektorem a organizacemi v něm, můžeme sledovat prakticky již od počátků formování českého státu, a to od 9. – 10. století. V tomto období hovoříme o aktivitách především ve dvou oblastech, a to v oblasti dobročinnosti a spolkové činnosti. Filantropické aktivity, jejichž existenci můžeme sledovat ve středověku, byly, zcela předvídatelně, úzce spojené s církví, která byla institucí, pro niž bylo konání dobra původním posláním (Tůma 2001: 33). Od role církve, která se stala poměrně významným mocenským faktorem, můžeme odvodit i dva existující typy dobročinnosti, a to dobročinnost obecně humanitární a dobročinnost, jejímž předmětem byly duchovní záležitosti. Z období počátku českého státu, již zmiňovaného 9. a 10. století, existují informace o charitativní činnosti některých osobností, které jsou úzce spjaty s českými dějinami. Těmito osobnostmi byli např. slovanští věrozvěsti Konstantin a Metoděj v 9. století, o století později pak kníže Václav, později svatořečený (Tůma 2001: 34). Dobročinnost v podobě pomoci potřebným je pak zmiňována prakticky ve všech historických pramenech, od 13. století pak existují o dobročinnosti zmínky i v úředních listinách, přičemž od 14. století existují i záznamy o zřizování zařízení, které tuto činnost zajišťovaly. Jednalo se především o péči o chudé, sociálně či zdravotně handicapované; v oblasti duchovní dobročinnosti se pak jednalo o zajišťování náboženských potřeb, přičemž šlo především o zakládání chrámů, dotace na udržování církevních zařízení apod. Dalším velmi častým způsobem dobročinnosti bylo zakládání studijních nadací, které měly umožnit studium i dětem z nemajetných rodin (Tůma 2001: 34 – 35). Na tomto příkladu dobročinnosti můžeme vysledovat první náznaky toho, co vidíme v pozdější rozvojové spolupráci v podobě stipendií pro studenty z rozvojových zemí.

Role církve, jako jednoho z významných aktérů veřejně prospěšné činnosti, začala být oslabována v průběhu 18. století, kdy dochází k procesu sekularizace, v rámci kterého se do veřejně prospěšných činností zapojuje stále více mimocírkevních organizací a začíná se, jako další aktér, prosazovat více také stát. Právě zvyšování vlivu státu vedlo často ke konfrontacím s církevními organizacemi a emancipujícím se sekulárním státem. V tomto období vznikalo velké množství subjektů, které svou činnost začaly, kromě sociální a zdravotní péče, soustředit svou pozornost i do dalších oblastí (Boukal 2009: 27).⁷ Na počátku 19. století vznikal ještě relativně malý počet sociálně exkluzivních společností, avšak brzy došlo k velkému rozmachu a sdružování ve druhé polovině 19. století nabylo masových rozměrů (Skovajsa 2010: 51). Velký rozvoj sdružování, ke kterému docházelo především v průběhu 19. století, se rozšířil prakticky do všech oblastí společnosti a došlo také ke změně charakteru sdružování – korporativní, tedy povinné, začíná být nahrazováno asociativním, tedy volným sdružováním. Do popředí tak vystupuje jednotlivec jako někdo, kdo má možnost svobodného rozhodování (Boukal 2009: 28).

Velký rozvoj spolkového života přinesla revoluční vlna v letech 1848 – 1849, kdy se objevilo velké množství vlasteneckých, studentských, ale i radikálních a dalších spolků. Moderní občanské sdružování se však začalo v českých zemích rozvíjet až po skončení neoabsolutistického období s nastupující liberalizací rakouského politického systému po roce 1860 (Skovajsa 2010: 51). Spolkový život, k jehož rozvoji, často poměrně překotně, docházelo, si vyžádal nutnou úpravu zákonem. Zákony a dekrety upravující spolkový život vznikaly v letech 1843, 1849, 1852, přičemž stěžejním byl pak zákon č. 134/1867 říšského zákoníku o spolčovacím právu (Skovajsa 2010: 51 – 52). Zákon č. 134 nastavil

⁷ Petr Boukal rovněž poukazuje na užívání ekvivalentních historických názvů pro nestátní neziskové organizace, jako byly legie, barokní solidarity, literátské kůry, vzdělanecké akademie, tovaryšstva, bratrstva, cechy, salony apod.

poměrně liberální podmínky, v rámci kterých nepodléhalo zakládání spolků povolovacímu, ale pouze ohlašovacímu režimu – jednalo se o zákon, který poměrně moderním způsobem vymezoval podmínky vzniku spolků, sledování jejich činnosti, proces rozpuštění apod. Ten, kdo chtěl spolek založit, musel zemské vládě předložit stanovy vznikajícího spolku, které musely obsahovat: účel spolku, prostředky k dosažení cíle, způsob vytvoření spolku, sídlo, právo a povinnosti členů, orgány spolku, postup při řešení sporů uvnitř spolku, jména osob zastupujících spolek navenek či ustanovení o rozpuštění spolku (Boukal 2009: 30). Platnost spolčovacího zákona však neskončila s rozpadem Rakouska-Uherska v roce 1918, ale tento zůstal v platnosti v Československu do roku 1951 poté, co ho v roce 1918 v nezměněné podobě převzala nově vzniklá Československá republika. Zákon o spolčovacím právu z roku 1867 je rovněž zajímavý nejen z hlediska převzetí nezměněné podoby Československem v roce 1918, ale také z důvodu jisté podobnosti, kterou tento zákon vykazuje při srovnání se zákonem č. 83 z roku 1990 o sdružování občanů, který v řadě aspektů navázal na pravidla stanovená spolkovým zákonem z roku 1867 (Boukal 2009: 30 – 31).⁸ Na tomto případu podobnosti tak můžeme poměrně dobře dokladovat návaznost na minulost, která je pro neziskový sektor v českém prostředí po roce 1989 typický. Tato návaznost na zkušenosti z minulosti je kromě neziskového sektoru patrná také právě v rámci zahraniční rozvojové spolupráce, kterou začala Česká republika po roce 1995 znovu navazovat. Podobnost se současnou situací v rámci neziskového sektoru je možné vysledovat také v rámci užívaných metod, konkrétně pak metody tzv. fundraisingu, jež existovala již v průběhu 19. století, a to ve formě veřejných sbírek, benefičních plesů, bazarů, dražeb a loterií (Skovajsa 2010: 53).

⁸ Zákon č. 134/1867 dostupný na: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm>; zákon č. 83/1990 dostupný na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1505/z83_1990.pdf

4.1.2 Historie sdružování a dobrovolnictví od vzniku samostatného Československa do roku 1989

Neziskový sektor a jeho vývoj v období existence první republiky navazoval v mnoha ohledech na vývoj započatý v dobách existence habsburské monarchie. Nový československý stát v sobě zahrnoval regiony s odlišnou historií a kulturou, přičemž i jeho občané představovali celek s národnostními, jazykovými i náboženskými odlišnostmi. Existence mnoha rozdílů významně ovlivňoval nejen politickou scénu, ale i strukturu neziskového sektoru v tomto období. V tomto období došlo opětovně k zaměření neziskových organizací na sociální problémy, ochranu veřejného zdraví či problém chudoby (Tůma 2001: 42 – 43). Občanské aktivity byly v tomto období poměrně pestré a dobře organizované, zároveň byly polarizované, a to především pod vlivem stále se zvyšujícího sociálního a etnického napětí (Skovajsa 2010: 55). Zvyšující se etnické a společenské napětí současně utvářelo konkurenční prostředí mezi jednotlivými organizacemi a spolky, díky kterému však docházelo k větší aktivitě spolků. Tento faktor, kdy vede existence konkurenčního prostředí ke zvýšení aktivity organizací, můžeme vidět i v rámci dnešního, nejen neziskového, sektoru. V případě nevládních neziskových organizací, které jsou zapojeny do zahraniční rozvojové spolupráce v dnešní době je úměra zvýšeného konkurenčního prostředí a zvyšující se efektivity také patrná. Existující konkurence vede jednoznačně organizace ke zvyšování efektivity jejich činností.

Další rozvoj aktivit československé občanské společnosti byl zastaven v roce 1939, a to zřízením Protektorátu Čechy a Morava, díky čemuž došlo k likvidaci stávajícího politického systému. V roce 1938 bylo registrováno v pražském katastru 9000 nejrůznějších spolků, přičemž v roce 1939 jich bylo přímo rozpuštěno 4 236, následně byla činnost dalších organizací a spolků výrazně omezena či pozastavena (Skovajsa 2010: 55). Po skončení 2. světové války začala probíhat překotná obnova

sdružení, která existovala před válkou, zároveň zde však již probíhala příprava na převzetí moci komunistickou stranou – proces poválečné obnovy byl opět přerušeno po událostech v únoru 1948. V roce 1951 došlo k přijetí zákona č. 68 o dobrovolných organizacích a shromáždění a za dobrovolné organizace bylo vysloveně prohlášeno několik masových společenských svazů, mezi které patřilo Revoluční odborové hnutí (ROH), Československý svaz mládeže, Československý svaz žen či Svaz československo-sovětského přátelství (Skovajsa 2010: 56). K alespoň částečné obnově aktivní občanské společnosti došlo v období Pražského jara, kdy mohla společnost opět reagovat na podněty ze zahraničí. Tyto aktivity však byly opět přerušeny v srpnu roku 1968, a to díky sovětské invazi a následnému procesu normalizace. Jedním z důsledků sovětské invaze a následně probíhající normalizace byla ztráta víry řady občanů v alespoň minimální legitimitu stávajícího systému. Navzdory tomu, že docházelo k potlačování svobodných občanských aktivit, začala v průběhu 70. let vznikat řada spontánních občanských aktivit, které vyústily v postupné prosazování nezávislé občanské společnosti, což bylo možné díky tomu, že režim nebyl schopen postihnout veškeré aktivity, i když se o to, především skrze pronásledování, intenzivně pokoušel. Občanské aktivity ještě zesílily v polovině 80. let, kdy již nebyl stát schopen bránit těmto spontánním aktivitám a objevovala se také řada veřejných protirežimních shromáždění (Skovajsa 2010: 58).

V období mezi lety 1948 – 1989 existovalo v Československu v povolených společenských organizacích formálně dobrovolné členství, které bylo spojeno především s tím, že komunistický režim přisuzoval některým organizacím velký význam a následně nutil občany k členství v těchto organizacích. V této době se rozvinulo tzv. dobrovolně povinné členství (Boukal 2009: 32). Existence tzv. dobrovolně povinného členství v nejrůznějších organizacích měla v 90. letech za důsledek nechuť občanů k občanským aktivitám a ke sdružování v nejrůznějších organizacích. S nechtím k organizovaným aktivitám souvisí také existence

nedůvěry v činnost nevládních neziskových organizací, které začaly po roce 1989 vznikat. Právě s tímto problémem se musely potýkat i organizace, které začaly realizovat svou činnost na poli humanitární pomoci a po roce 1996 také v oblasti rozvojové spolupráce ČR. Na počátku 90. let můžeme hovořit o určitém „vyprázdnění“ a útlumu občanské společnosti. I přes tento útlum začala po roce 1989 vznikat řada nových neziskových organizací, avšak tyto zpočátku jen obtížně sháněly podporu pro svou činnost.

4.1.3 Vývoj neziskového sektoru po roce 1989

Vývoj po roce 1989, přesněji pak od roku 1990 dodnes, můžeme rozdělit do několika etap, přičemž každá z těchto etap měla svá specifika, která byla zpočátku určována především transformující se československou, později českou, společností. V rámci kapitoly se budu zabývat třemi nejvýznamnějšími etapami od roku 1990 do roku 2004, a to především s ohledem na fakt, že právě v tomto období byl vývoj neziskového sektoru nejdynamičtější a procházel, jak ve vztahu k veřejnosti, tak ve vztahu ke státu, nejvíce proměnami. Podívejme se nyní na jednotlivé etapy.

4.1.3.1 Období mezi lety 1990 – 1992

Situace mezi lety 1990 - 1992 byla pod bezprostředním vlivem revoluce roku 1989, která s sebou přinesla nové naděje a ideály, ke kterým se prakticky celá společnost začala upínat. Jak jsem již výše uvedla, v tomto období začala vznikat celá řada nových nevládních neziskových organizací. Jedním z hlavních důvodů, proč se právě v tomto období začaly objevovat nové organizace, byla právě samotná existence minulého, komunistického režimu. Tento potlačoval občanské aktivity a po jeho pádu se tak otevřel prostor, v rámci kterého měly začít být diskutovány problémy, které byly společností generovány. Krátce po revoluci bylo podstatné, aby organizace a spolky začaly pracovat, přičemž

jejich hlavní hnací silou byla snaha o rychlé a trvalé demontování komunistického režimu a ustavení demokracie, v rámci které obecně hrají nevládní neziskové organizace podstatnou roli (Pospíšil 2009: 8). Neziskový sektor potřeboval pro svůj rozvoj také právní úpravu, která přišla v roce 1990. Dne 27. března 1990 byl československým Federálním shromážděním přijat zákon č. 83/1990 Sb. „O sdružování občanů“⁹ a zákon č. 84/1990 Sb. „O právu shromažďovacím“¹⁰. Prvně jmenovaný zákon v řadě ohledů navazoval na společnický zákon z roku 1867, přičemž již nebylo využíváno termínu „spolek“, ale bylo zavedeno označené nové, a totiž „sdružení“ (Boukal 2009: 33). Československo v této době také začalo přijímat podporu ze zahraničí, která měla směřovat právě na rozvoj občanské společnosti a neziskových organizací, jako součástí nově vznikající demokracie. Nově vzniklé organizace však byly ve svých počátcích poměrně slabé a byly rovněž nuceny potýkat se s nepříliš příznivým postojem veřejnosti, neboť pro tuto byly jak neziskové organizace, tak koncept občanské společnosti, jakýmsi „neprobádaným polem“, vůči kterému byl širokou veřejností zachováván spíše odstup (Pospíšil 2009: 8). V tomto období, konkrétně v roce 1991, došlo také k založení tzv. Nadačního investičního fondu (NIF), kterému vláda vyčlenila 1% akcií z druhé vlny kupónové privatizace jako majetek tohoto fondu, přičemž prostředky z toho fondu měly být dále distribuovány do jednotlivých nadací, což mělo přispět k vytvoření nezávislé finanční základny neziskového sektoru (Fórum dárců 2010).

Pokud bychom se podívali na dvě, v současnosti největší NNO, působící v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ČR, viděli bychom, že obě organizace začínají, tehdy ještě v rámci Československa, svou činnost právě v tomto období, konkrétně v roce 1992. Organizace Člověk v tísni vznikla v roce 1992 původně jako novinářsko-humanitární tým

⁹ Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1505/z83_1990.pdf (30. 3. 2014)

¹⁰ Dostupné na:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=38420&fulltext=&nr=84~2F1990&part=&name=&rpp=15> (30. 3. 2014)

Epicentrum, který vyhlásil sbírku SOS Náhorní Karabach a v rámci které byla dopravována pomoc do karabašských nemocnic. Ještě téhož roku přechází skupina pod Nadaci Lidových novin, která vyhlásila tzv. Týden pro Bosnu, v rámci kterého byly do země vypraveny dodávky humanitární pomoci (Člověk v tísni 2013). V květnu téhož roku se pak registrovala Nadace ADRA pod názvem „Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj“. Mezi první akce této organizace patřilo uspořádání sbírky pro válkou sužovanou Jugoslávií, kam také následně putovaly vybrané finanční prostředky. Nadace ADRA spolu s Československým červeným křížem v témže roce také uspořádala čtyři cesty do Albánie, za účelem poskytnutí potravinové pomoci a vybavení do dětských domovů (ADRA 2014). Již na samém počátku ustavování a rozvoje neziskového sektoru tak můžeme vidět spolupráci mezi jednotlivými neziskovými organizacemi, jejímž cílem bylo právě zefektivnění poskytované pomoci, přičemž dalším zamýšleným důsledkem tohoto spojení mohlo být také právě tolik potřebné získání pozornosti veřejnosti.

4.1.3.2 Období mezi lety 1993 - 1997

V tomto období můžeme hovořit o částečném útlumu zájmu o otázky neziskového sektoru. Postoj státu k neziskovému sektoru začal být rezervovaný a také poněkud skeptický (Boukal 2009: 33). Tato skepse existovala nejen ve vztahu k neziskovému sektoru, ale k občanské společnosti jako celku, o jejíž podobě byly vedeny diskuze vůdčích politických osobností. Osobnostmi, jejichž debata nejvíce ovlivňovala názory na občanskou společnost a její podobu, byly Václav Havel a Václav Klaus. I přes nepřílišný soulad státu a neziskového sektoru se tomuto stále dostávalo státní podpory, a to v přibližné výši 2 – 3 mld. Kč (Vajdová 2003: 11). Stále trval poměrně rychlý růst počtu organizací, zároveň však existovaly snahy o stabilizaci vzniklých organizací, ale i o zvýšení kvalifikace členů organizací, potažmo se jednalo také o zvýšení efektivity. Za účelem zvýšení kvalifikace členů probíhala v tomto období

nejrůznější školení, kurzy či zahraniční stáže, v rámci kterých se členové českých organizací často nechávali inspirovat fungováním zahraničních organizací. Zahraniční organizace pak zpětně zajišťovaly technickou a finanční pomoc v českém prostředí (Pospíšil 2009: 9). Existovala tak poměrně velká snaha organizací o zvýšení jak kvality poskytovaných služeb, tak o zaujetí pozornosti široké veřejnosti. I přes tyto snahy a kampaně, které organizace pořádaly, se však stále nedařilo dostat tyto do povědomí veřejnosti. Veřejnost nepovažovala neziskový sektor za „partnera“ či významného společenského aktéra, který by byl schopen efektivně plnit svou roli.

V roce 1995 začalo docházet k již zmiňované obnově systému poskytování rozvojové pomoci ze strany ČR, což bylo stvrzeno přijetím „Zásad pro poskytování zahraniční pomoci“, ke kterému došlo ještě téhož roku. Stejně jako nebyly neziskové organizace považovány za významného společenského aktéra v očích široké veřejnosti, nebyly považovány za plnohodnotného partnera ani v otázkách poskytování rozvojové pomoci. NNO byly v Zásadách zmiňovány pouze jako jedna z možností, jak doplnit pomoc poskytovanou státem, konkrétně pak může být pomoc státu „... kombinována s pomocí poskytovanou právníckými a fyzickými osobami a nevládními organizacemi s cílem efektivního využití vynaložených prostředků“ (Usnesení vlády ČR č. 153/1995, čl. 2). Situace, kdy nebyly neziskové organizace společností významně reflektovány a vládou považovány za plnohodnotné partnery, se začala proměňovat v roce 1997, a to především v souvislosti s povodněmi, které v červenci 1997 zasáhly Českou republiku. Tato událost ukázala, že instituce státní správy a územní samosprávy nejsou schopny na vzniklou situaci adekvátně reagovat. Lidé, kteří byli povodněmi zasaženi, se však často museli potýkat i s problémy při poskytování pomoci. Právě v tomto okamžiku se velmi začaly prosazovat neziskové organizace, které byly schopny na vzniklou situaci reagovat daleko flexibilněji a rychleji, než jak tomu bylo v případě pomoci ze strany státu. Role neziskových organizací

se ukázala jako nezastupitelná, přičemž bez pomoci neziskových organizací by obnova po povodních probíhala mnohem pomaleji a méně efektivně. Velkou oporou neziskovým organizacím se stala celá řada dobrovolníků, kteří, bez nároku na odměnu, téměř okamžitě odjeli pomáhat do postižených oblastí. V případě povodní v roce 1997 se angažovalo především pět velkých českých neziskových organizací, kterými byl Člověk v tísni, ADRA, Český červený kříž, Diakonie a Charita ČR (Fojtů 2013). Člověk v tísni okamžitě poté, co Moravu postihly povodně, vyhlásil sbírku nazvanou „SOS Morava a Slezsko“, v rámci které se následně podařilo vybrat 22 mil. Kč (Člověk v tísni 2013). V roce 1997 měla nadace ČvT pouze dvanáct stálých zaměstnanců, nevlastnila žádné skladovací prostory a měla pouze minimum technického vybavení, které bylo v postižených oblastech potřeba. Ve výroční zprávě z téhož roku organizace sama uvádí, že „naše pomoc proto nebyla plošná, zato však rychlá a cílená“ (Pánek, Kamberský 1997: 23).¹¹ Nadace organizovala dodávky jídla, pitné vody či hygienických potřeb, přičemž po opadnutí vody začal být organizován nákup a distribuce kalových čerpadel, elektrocentrál, motorových pil a dalšího potřebného vybavení. Díky těmto akcím si organizace vysloužila označení „neziskový tygr“ (Pánek, Kamberský 1997: 23). ADRA poskytovala pomoc podobného charakteru jako ČvT, přičemž výše materiální pomoci, která byla distribuována, dosahovala výše 140 tun. Kromě distribuce materiální pomoci uspořádala organizace také seminář zaměřený na teorii vysoušení budov a zdarma zapůjčovala vysoušeče (ADRA 2014). Na tomto příkladu pak můžeme vidět, i když v rámci humanitární pomoci, že činnost nevládních organizací se soustředí nejen na akutní pomoc, ale také na osvětu, jejíž přesah má dlouhodobější charakter. Na stejném principu fungují organizace v rámci rozvojové spolupráce, které se snaží fungovat jako katalyzátor rozvoje, přičemž vzdělávání a osvěta zde hraje velmi důležitou roli. Události roku

¹¹ Výroční zpráva v celém znění dostupná na:

http://www.clovekvtisni.cz/uploads/tiny_mce/File/vyrocnizpravy/Vyrocnizprava_1997.pdf (30. 3. 2014)

1997 tak přinesly velmi výrazný posun ve vztahu veřejnosti k neziskovému sektoru, a to především s ohledem na schopnosti neziskových organizací rychle a efektivně poskytovat pomoc v případě potřeby, na rozdíl od státu, který je v řadě ohledů poněkud zkosnatělý. Ukázalo se rovněž, že neziskové organizace jsou schopny, za účelem zefektivnění činnosti, spolupracovat a realizovat projekty společně, přičemž tato spolupráce funguje nejen v rámci humanitárních akcí, ale také v rámci dlouhodobé rozvojové spolupráce. Spolupráce neziskových organizací se opět ukázala jako efektivní později, a to v případě povodní, které zasáhly ČR v roce 2002.

4.1.3.3 Období mezi lety 1998 – 2004

V období od roku 1998 můžeme hovořit o částečném zlepšení postavení neziskových organizací, a to jak ve vztahu ke státu, tak ve vztahu k široké veřejnosti. Nezanedbatelný podíl na tomto zlepšení měly také události roku 1997 a následná reakce neziskových organizací na ně. Pokud bychom se podívali na vztah neziskového sektoru a státu, vidíme, že zde docházelo k jistému zintenzivnění vzájemných vztahů a také k jejich přesnějšímu vymezení. Vztahy jsou utvářeny, mimo jiné, na základě zákona č. 227 „o nadacích a nadačních fondech“¹², který byl přijat již roku 1997, přičemž od roku 1998 a v dalších letech dochází k jeho uplatňování. Probíhá rovněž příprava dalších nových zákonů a dochází ke zpřesňování dotačních pravidel jednotlivých ministerstev (Vajdová 2003: 11). V roce 1998 došlo také k transformaci a následnému vzniku Rady vlády pro nestátní neziskové organizace, k jejímuž vzniku došlo usnesením vlády z 30. března 1998. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace vznikla transformací, již v roce 1992 vzniklé, Rady pro nadace (Vláda České republiky 2014). Rada funguje jako stálý poradní, iniciativní a koordinační orgán vlády ČR. Rada projednává a následně předkládá

¹² Zákon o nadacích a nadačních fondech dostupný na: <http://zakony-online.cz/?s143&q143=all> (30. 3. 2014)

vládě materiály, které se týkají vytváření vhodného prostředí pro existenci a činnost neziskových organizací (Vláda České republiky 2014). Rada plní řadu různých úkolů, mezi které patří např.:

- iniciuje a posuzuje koncepční a realizační podklady pro rozhodnutí vlády, které se týkají podpory NNO, legislativních či politických opatření
- sleduje, analyzuje a následně zveřejňuje informace o postavení NNO v rámci EU
- zajišťuje dostupnost a zveřejňování informací o NNO, především pak analyzuje informace o dotacích z veřejných rozpočtů a jejich následném využívání a podobně (Vláda České republiky 2014)¹³

V roce 2000 pak dochází k dalším změně, kterou bylo zřízení 14 samosprávných krajů. Konkrétně kraje vznikly 1. ledna 2000, a to na základě ústavního zákona č. 347/1997 Sb.¹⁴ „o vytvoření vyšších územních samosprávných celků“. Samosprávné kompetence pak kraje získaly na základě zákona č. 129/2000 Sb. „o krajích (krajském zřízení)“.¹⁵ Zavedením krajů tak došlo k určitému „rozrušení“ centralistické struktury státu a zároveň došlo tak k přenesení části odpovědnosti za financování neziskových organizací do kompetencí nově vzniklých krajů (Pospíšil 2009: 10 – 11). Všeobecně tak dochází k přesnějšímu vymezení pole působnosti neziskových organizací, ale i dalších otázek, týkajících se těchto organizací, jako je především otázka financování. Po roce 2000 dochází k většímu ukotvení a stabilizaci těch neziskových organizací, které můžeme označit jako „nejstarší“, přičemž proměnou prochází organizace nejen navenek, ale také uvnitř svých struktur. Neziskové organizace se začínají soustředit na vzdělávání svých členů, získávání praktických zkušeností a zvyšování jejich profesionality. Začíná být rovněž

¹³ Další informace o Radě vlády pro nestátní neziskové organizace dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnno/zakladni-informace-767/> (30. 3. 2014)

¹⁴ Úplné znění zákona č. 347/1997 Sb. dostupné na: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=45807&nr=347~2F1997&rpp=15#local-content> (30. 3. 2014)

¹⁵ Úplné znění zákona č. 129/2000 Sb. dostupné na: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&nr=129~2F2000&rpp=15#seznam>

kladen důraz na strategické plánování se střednědobým výhledem, přičemž jedním z důležitých faktorů, který se promítá do plánování a činnosti neziskových organizací, je snaha o udržitelný a trvalý rozvoj. Myšlenka udržitelného rozvoje se promítá rovněž do projektů a činností těch neziskových organizací, které jsou zapojeny do zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Trvalý a udržitelný rozvoj se však stal významným tématem nejen českých neziskových organizací, ale neziskových organizací a dalších institucí zapojených do rozvoje všeobecně. V tomto období dochází také poprvé k zapojení nevládních neziskových organizací jako oficiálního partnera v rámci systému zahraniční rozvojové pomoci ČR. Konkrétně se tak stalo díky přijetí „Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002 – 2007“, které byla pozornost věnována již v kapitole týkající se zahraniční rozvojové spolupráce České republiky po roce 2002.

V roce 2002 opět postihly Českou republiku ničivé povodně, při kterých se znovu ukázaly velké schopnosti neziskových organizací. Na pomoc postiženým povodněmi poskytuje veřejnost poměrně velké množství finančních prostředků, které jsou tentokrát poskytovány přímo neziskovým organizacím, které jsou chápány jako partner, který je schopen rychle a efektivně využít poskytnuté finanční prostředky. Organizace Člověk v tísní uspořádala sbírku „SOS Povodně“, v rámci které se podařilo shromáždit 269 mil. Kč (Člověk v tísní 2013). Získané finanční prostředky byly využity na pomoc postiženým domácnostem, projekty veřejného zájmu jako jsou opravy škol, nemocnic, obecního bydlení či další menší projekty (Výroční zpráva Člověk v tísní 2002: 8).¹⁶ Pokud bychom se podívali rovněž na neziskovou organizaci ADRA, tato koordinovala pomoc stovek dobrovolníků při odstraňování škod, zprostředkovává dary od soukromých firem a distribuuje materiální pomoc

¹⁶ Příspěvky na pomoc domácnostem činily 152 mil. Kč (56, 5%), příspěvky na projekty veřejného zájmu činily 99 mil. Kč (36, 8%), příspěvky na další malé projekty činily 11 mil. Kč (4, 1%), zbývající částka 7 mil. Kč (2, 6%) byla využita na dokončení projektů a organizační náklady. Kompletní výroční zpráva za rok 2002 dostupná na: http://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1358945785-pin_vz2002cz.pdf (30. 3. 2014)

ve výši 105 tun, která obsahovala potraviny, pitnou vodu a hygienické potřeby (ADRA 2014). V případě povodní v roce 2002 se opět ukázala schopnost neziskových organizací vzájemně spolupracovat, přičemž se na pomoci nejvíce podílely neziskové organizace ADRA, Člověk v tísni, Diakonie, Česká katolická charita (výroční zpráva Člověk v tísni 2002: 8). Na uvedeném příkladu je patrné, že organizace ADRA a Člověk v tísni, kterým je v této práci věnována pozornost, jsou velmi významnými aktéry, a to nejen v rámci humanitární pomoci, ale také v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Lze také předpokládat, že nejznámější neziskové organizace, které se významnou měrou podílely na humanitární pomoci, dokázaly díky této své činnosti a propagaci přitáhnout pozornost části veřejnosti k rozvojové spolupráci, v rámci níž realizují své projekty. V období mezi lety 1998 a 2004 můžeme hovořit o nárůstu individuálního dárcovství a také dobrovolnictví, přičemž začal být veden dialog také se soukromým podnikatelským sektorem, který má rovněž velký potenciál v oblasti humanitární pomoci a rozvojové spolupráce (Pospíšil 2009: 10 – 11).

Dalším významným posunem, nejen v oblasti nevládních neziskových organizací, byl vstup ČR do Evropské unie. Vstup ČR do EU přinesl řadu změn, přičemž tento měl svůj vliv i na nevládní neziskové organizace. Neziskovým organizacím se naskytla řada příležitostí pro získávání finančních prostředků z evropských fondů, ale také začalo docházet k navazování kontaktů mezi neziskovými organizacemi na nadnárodní úrovni, a to v rámci celého evropského prostoru. Neziskové organizace začaly navazovat (a stále navazují) kontakty s ostatními evropskými neziskovými organizacemi, a to především prostřednictvím vytváření nejrůznějších sítí, asociací či platforem NNO. Sítě NNO nejčastěji vznikají za účelem: efektivní shromažďování a předávání informací; podpora členů a vyjadřování vzájemné solidarity; vědomí společných cílů, poslání a hodnot; vytvoření platformy pro diskuzi o věcech společného zájmu; společné prosazování cílů, a to zejména

pomocí lobbingu na půdě EU. Síť neziskových organizací by neměly být vůči jednotlivým národním organizacím v nadřazené pozici, ale jejich činnost by měla být realizována tam, kde je to užitečné a žádoucí (Občanská společnost – návod k použití 2003 – 2006). Pokud bychom se podívali na význam neziskových organizací v analyzovaném období, je patrné, že jejich význam v tomto období stále rostl. Neziskový sektor se stal významným sektorem, který se stával stále silnějším a vlivnějším partnerem, jehož vliv začal být brán v potaz jak v rámci veřejnosti, tak v rámci spolupráce se státem. Po vstupu do EU se neziskovému sektoru otevřely nové možnosti financování projektů, ale také vytváření evropských sítí NNO. Zároveň však panovaly jisté obavy z udržitelnosti podpory činnosti NNO do budoucna, ale také z udržení „nezávislosti“ organizací.

4.2 Nevládní neziskové organizace v zahraniční rozvojové spolupráci ČR

Nevládní neziskové organizace, které zaměřují svou činnost na realizaci projektů v rámci rozvojové spolupráce, jsou dnes prakticky nezastupitelnou složkou nejen neziskového sektoru, ale především systému zahraniční rozvojové spolupráce České republiky, který je v současnosti již poměrně dobře zavedený a fungující. Stejně, jako začal po roce 1990 růst počet neziskových organizací, začal růst také podíl těch organizací, které se začaly soustředit na realizaci projektů rozvojové spolupráce. Stejně, jako se v průběhu času měnil počet NNO zapojených do ZRS, měnila se i pozice samotných NNO v rámci systému ZRS. Otázkou proměny postavení NNO v ZRS v průběhu doby jsem se zabývala již podrobněji v kapitole Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky.

Neziskové organizace, které jsou nedílnou součástí občanské společnosti, hrají velmi podstatnou roli při utváření a následné realizaci

politik rozvojové spolupráce. V oblasti rozvojové spolupráce působí celá řada organizací, které mohou mít různé formy, jako jsou nevládní neziskové organizace, nadace, dceřiné organizace velkých mezinárodních organizací, „think tanky“ či nezávislé veřejné výzkumné instituce (Řiháčková 2013: 2). Konkrétní čísla pak hovoří o 49 organizacích, které jsou sdruženy v rámci platformy českých NNO a dalších subjektů, které se zabývají rozvojovou spoluprací, FoRS (FoRS 2012). Organizace, které působí v oblasti rozvojové spolupráce, se často musejí potýkat s problémy v rámci personální struktury, konkrétně pak s nedostatečnou personální kapacitou, která nedostačuje potřebám organizace, přičemž následně tato musí využívat dobrovolnictví. Příkladem může být organizace Člověk v tísni, která v roce 1997 disponovala jen dvanácti stálými zaměstnanci, avšak i přes to se dokázala stát jednou z organizací, která se nejviditelněji podílela likvidaci následků povodní v témže roce. Toto bylo možné právě díky dobrovolnické činnosti. Jednotlivé organizace, které působí v rozvojové spolupráci, mají různý charakter, přičemž zde existují malé a poměrně úzce specializované organizace a zároveň také organizace, které jsou schopny provádět dlouhodobé a komplexní rozvojové projekty. Z malých organizací uveďme například občanské sdružení Wontanara, o.s., které se zabývá rozvojovou spoluprací v Guineji.¹⁷ Z velkých organizací jsou to pak organizace Člověk v tísni či ADRA. Existence poměrně velkého počtu neziskových organizací, které působí v rozvojové spolupráci, s sebou zároveň přináší určitá pozitiva, ale i negativa.

4.2.1 Konkurenční vztahy mezi NNO v rámci systému ZRS ČR

Ačkoliv se na první pohled může zdát, že konkurence v rámci sektoru, jehož účelem není primárně zisk a jeho přerozdělování, prakticky ani nemůže existovat, realita však tomuto předpokladu neodpovídá. Jak

¹⁷ Více o organizaci na: <http://www.wontanara.cz/o-nas> (24. 4. 2014)

jsem již výše uvedla, v rámci rozvojové spolupráce existuje celá řada organizací, které realizují svou činnost právě v této oblasti. Dá se tedy předpokládat, že mezi jednotlivými neziskovými organizacemi existuje jistá míra konkurence, která ovlivňuje nejen vztahy mezi organizacemi, ale také organizace samotné.

Konkurenční prostředí, ve kterém fungují neziskové organizace, se však od toho v komerční sféře, odlišuje. Prostředí neziskových organizací se odlišuje především tím, že je zde třeba často upřednostnit dosažení obecného zájmu před prospěchem jedné konkrétní organizace (Mrázek 2014: 8). Čím se však prostředí NNO neodlišuje od prostředí komerční sféry, je tlak na neustálé zlepšování se. V případě NNO v dnešní době příliš neplatí to, co platilo dřív, a totiž, že stačí, aby organizace dělala svou práci s nadšením a dobrými úmysly (Mrázek 2014: 8). Konkurenční prostředí vede organizace ke zvyšování profesionalizace, a to jak v případě jednotlivých členů, tak v případě konkrétních projektů a způsobech jejich realizace. V případě projektů dochází ke stále většímu zkvalitňování a zvyšování jejich úrovně, přičemž je zde kladen poměrně velký důraz také na schopnosti organizací rychle a efektivně reagovat na aktuální potřeby lokalit, ve kterých jsou projekty realizovány. Konkurenční prostředí pomáhá také samotnému systému zahraniční rozvojové spolupráce, který je v důsledku určitého tlaku NNO zpřehledňován. Dochází např. k zpřehlednění strategií, záměrů či jednotlivých vizí v rámci ZRS ČR. Organizace se také v rámci konkurenčního prostředí více soustředí na dosahování jasně vymezených cílů, a to především proto, že dosažení konkrétního cíle, který může být i menšího rozsahu, poskytuje organizacím komparativní výhodu oproti ostatním. Dobře vypracovaný projekt s jasně vymezeným cílem, který je následně realizován se může stát tím, co dává výhodu jedné organizaci proti druhé a následně může znamenat také větší příliv pozornosti či velmi potřebných finančních prostředků. Soutěž o zdroje je jedním z výrazných zdrojů vzniku konkurenčního prostředí mezi NNO. Finanční zdroje, které jsou určeny na

činnost NNO jsou vždy omezené a je proto nutné, aby organizace mohly nabídnout něco, co jim umožní se k těmto zdrojům dostat a následně je získat. Soutěž o veřejné zdroje je zpravidla velmi úzce spojena s celou řadou administrativních úkonů. V tomto případě se vítězství dostává spíše těm organizacím, které jsou schopny se v množství administrativních procesů a povinností orientovat a získat tak potřebné finanční prostředky v podobě dotací či různých grantů (Mrázek 2014: 8). Menší neziskové organizace se v tomto případě mohou potýkat s nemalými problémy, které mohou souviset s nedostatečnými kapacitami pro zpracování administrativy či s nepříliš velkými zkušenostmi. Úspěch na poli rozvojové spolupráce se tak může, pro některé malé neziskové organizace stát nedosažitelnou metou, načež je potřeba tomuto předejít pomocí lepší identifikace prioritních úkolů organizace, kterým bude následně věnována pozornost (Mrázek 2014: 8). Většina neziskových organizací působících v rámci ZRS se však již někdy musela potýkat s nedostatkem zdrojů, přičemž většina z nich se z této zkušenosti dokázala poučit a je schopna soustředit se na získávání finančních prostředků z nejrůznějších zdrojů (Řiháčková 2013: 4). Organizace se snaží hledat strategie, které budou „zaručené“ a „funkční“ a dokáží oslovit co možná největší počet potenciálních dárců. Strategie jednotlivých organizací se od sebe odlišují, odvislé jsou pak také velikosti a renomé organizací. Větší a také známější organizace, které mají větší renomé, často využívají právě své popularity a přítomnosti v obecném povědomí, zatímco menší organizace spíše soustředí na vymýšlení alternativních způsobů získání finančních prostředků (Řiháčková 2013: 4). Pokud bychom se podívali na organizaci Člověk v tísni, která je prakticky největší NNO v rámci ZRS ČR a její strategii pro získávání finančních prostředků od menších dárců a jednotlivců, je na místě poukázat na projekt „Skutečný dárek“. Projekt je realizován v rámci sbírky „Skutečná pomoc“ a spočívá v prodeji certifikátu v různých hodnotách, jejichž zakoupením kupuje člověk konkrétní věc,

jako např. kozu, kuřata, kanystry na vodu apod., která je následně darována konkrétním lidem ve vybraných zemích.¹⁸ Tento projekt je jistě možné považovat za zdařilou strategii, jak oslovit jednotlivé dárce a poukázat na rozvojovou problematiku, přičemž tento projekt je funkčním jistě také díky renomé, kterého se Člověku v tísní dostává v rámci české veřejnosti. Naopak menší organizace, za kterou můžeme považovat obecně prospěšnou společnost SIRIRI, se rozhodla pro oslovování potenciálních dárců prostřednictvím tzv. nových médií, konkrétně pak sociální sítě Facebook. Propagace prostřednictvím Facebooku je v poměrně účinná a zároveň málo nákladná. Nespornou výhodou je pak možnost přímé komunikace představitelů organizace s jednotlivými uživateli. Organizace SIRIRI pořádá také např. benefiční běhy či provozuje benefiční prodej oblečení, přičemž výtěžky z těchto aktivit putují na rozvojové projekty realizované ve Středoafričské republice.¹⁹ Obecně však lze říci, že v současnosti jsou si NNO čím dál více vědomy toho, že dárce je třeba nejen oslovovat, ale především je třeba si udržet a „hýčkat“ ty stávající, přičemž zároveň nemohou organizace počítat s příliš velkým počtem stálých a štědrých dárců (Řiháčková 2013: 4).

Konkurenční prostředí však přináší pro organizace a jejich projekty jistá rizika. Problémem, který je důsledkem konkurenčního prostředí a velkého počtu organizací, je tzv. zdvojování či duplicita činností. Za příklad zdvojeného projektu můžeme jistě považovat projekty týkající se zvýšení dostupnosti zdravotní péče v Mongolsku, které byly realizovány NNO Člověk v tísní a Charita ČR. Oba projekty byly shodně realizovány mezi lety 2011 – 2013, zároveň byly téměř totožné i rozpočty. Projekt NNO Člověk v tísní byl nazván „Zvýšení dostupnosti zdravotní péče ve venkovských oblastech západního a jižního Mongolska“, rozpočet dosahoval výše 6 655 202,- Kč (Česká rozvojová agentura 2014). Projekt

¹⁸ Další informace a podrobnosti o projektu „Skutečný dárek“ dostupné na: <http://www.skutecnydarek.cz/> (24. 4. 2014)

¹⁹ Další informace a podrobnosti o obecně prospěšné společnosti SIRIRI dostupné na: <http://www.siriri.org/> (24. 4. 2014)

Charity ČR byl nazván „Zvýšení kvality a dostupnosti primární zdravotní péče ve venkovských oblastech provincie Zavchan“ a rozpočet dosahoval výše 6.277.130 Kč (Charita ČR 2014). Na tomto příkladu je patrná duplicita, která může být důsledkem konkurenčního prostředí, ve kterém NNO fungují. Duplicita vnáší do systému ZRS jisté zmatení a nepřehlednost, zároveň jsou zde ve stejné době realizovány téměř totožné projekty, což se může jevit jako přinejmenším zbytečné, pokud uvážíme, že vynaložené finanční prostředky a čas by mohly být investovány do jiných projektů. Dalšími riziky, která mohou plynout z příliš konkurenčního prostředí mezi NNO jsou např. snižování nezávislosti NNO v důsledku přílišného provázání s donory; existence projektů zaměřených na „vyhovění donorům“ namísto skutečně potřebných projektů; přílišné zaměření organizací na propagaci a PR v důsledku silně konkurenčního prostředí, namísto zaměření na realizaci projektů. Konkurenční prostředí může být v konečném důsledku pro některé NNO téměř likvidační, naopak pro celou řadu organizací je konkurence hnacím motorem pro neustálé zlepšování se a je, v tomto ohledu, jednoznačně prospěšná. Naopak nepřítel prospěšnou se pak konkurence stává, pokud se organizace pod vlivem velkého konkurenčního tlaku a touhy uspět začnou příliš soustředit na reklamu a propagaci, namísto toho aby energii věnovaly na realizaci projektů.

4.2.2 Kooperační vztahy mezi NNO v rámci ZRS ČR

Po přečtení předchozí podkapitoly by se možná mohlo zdát, že prostředí, ve kterém realizují svou činnost neziskové organizace, je pouze konkurenčním prostředím, v rámci kterého prakticky neexistuje žádný prostor, ba dokonce možná ani ochota pro vzájemnou spolupráci organizací. Stejně, jako v prostoru NNO existuje jistá míra konkurence, existuje zde také jistá míra vzájemné spolupráce. Situace, kdy jsou i největší konkurenti ochotni se spojit za účelem dosažení cíle, který by v případě samostatných organizací byl nedosažitelný, nejsou v praxi NNO

v rozvojové spolupráci výjimkou. Přesto, že se v některých případech jedná spíše o jakási „partnerství z rozumu“, považují je dárci často za žádoucí, protože vedou k zefektivnění činnosti, neboť není žádoucí, aby např. v jednom regionu působilo několik malých organizací, jejich činnosti jsou roztržité a ztrácejí na efektivitě (Mrázek 2014: 8). Zároveň, aby byl neziskový sektor vnímán jako rovnocenný partner při vyjednávání a aby byl schopen jednat jako plnohodnotný společenský aktér, závisí mimo jiné na tom, jestli jsou jednotlivé organizace schopné spolu navzájem jednat, komunikovat a využívat tak synergického efektu svého vlivu (Macháček a kolektiv 2006: 196). Je tedy žádoucí, aby neziskový sektor disponoval takovými mechanismy, které by mohl využít jako nástroj pro zlepšení svého postavení. Jedním z nástrojů, který vede k účinnějšímu prosazování zájmů a ovlivňování rozhodovacích procesů státní správy je sdružování organizací do větších celků a různých zastřešujících organizací; Pavol Frič o tomto sdružování hovoří jako o tzv. koordinačních sítích (Macháček a kolektiv 2006: 196). Co se sdružování neziskových organizací týče, poměrně významným předělem se v tomto smyslu stal vstup ČR do EU. Neziskové organizace z přistupujících zemí se po vstupu do EU ocitly v novém a relativně neznámém prostředí, jehož přínos se v některých případech jevil jako ambivalentní – na jedné straně se organizacím otevřely nové možnosti partnerství, výměny informací a zdrojů financování, na druhé straně se však organizace ocitly v poměrně tvrdém konkurenčním prostředí, ve kterém musely uspět, pokud chtěly ve svých dosavadních činnostech pokračovat (Plešinger 2008: 165). Seskupení, do kterých se NNO sdružují, můžeme rozdělit na tři druhy, kterými jsou národní platformy, sítě NNO a rodiny NNO. Národní platformy sdružují organizace neziskového sektoru působící v rozvojové spolupráci na úrovni jednotlivých států, v případě České republiky je národní platformou České fórum pro rozvojovou spolupráci (FoRS). Sítě NNO jsou pak širší platformy skládající se z organizací s podobnými cíli a náplní činnosti (příkladem sítě může být např. Eurostep, SOLIDAR, IPPF a další). Rodiny NNO fungují na společném ideovém základě, kterým

může být např. katolicismus či protestantství; příkladem rodiny NNO může být Caritas Europa, CIDSE, APRODEV a další (Macháček 2006: 197 – 198).

4.2.2.1 České fórum pro rozvojovou spolupráci (FoRS)

České fórum pro rozvojovou spolupráci je národní platformou českých nevládních neziskových organizací a dalších neziskových subjektů, které se zabývají rozvojovou spoluprací, rozvojovým vzděláváním a humanitární pomocí (FoRS 2012). FoRS bylo založeno ustavující valnou hromadou v září roku 2002, ustavujícími členy bylo patnáct organizací, jako např. Člověk v tísni, ADRA, EDUCON, Česká katolická charita a další (FoRS 2012)²⁰. FoRS zastupuje společné zájmy členů sdružení, koordinuje vybrané aktivity a společné projekty členů sdružení, aktivně spolupracuje s orgány státní správy a samosprávy v České republice v oblasti rozvojové spolupráce, podílí se na zvyšování povědomí a znalostí problematiky rozvojové spolupráce, podílí se na vytváření minimálních standardů pro poskytovatele zahraniční rozvojové spolupráce, vykonává publikační činnost atd. (FoRS 2012). Fórum má aktuálně třicet stálých členů a devatenáct tzv. pozorovatelů²¹. Podobně, jako formuluje Česká republika koncepce rozvojové spolupráce na jednotlivá období, podobně také fórum pro rozvojovou spolupráci má svou strategii, aktuálně se jedná o strategii na období mezi roky 2011 a 2015. V rámci strategie „FoRS usiluje o společné zvyšování efektivity, kvality a objemu české zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci, posilování pozitivních dopadů působení českých rozvojových a humanitárních organizací a institucí na rozvojové země, zejména s ohledem na nejchudší a nejvíce zranitelné komunity, ale i pozitivních dopadů doma a při tvorbě souvisejících politik, jež mají vliv na globální

²⁰ Stanovy FoRS dostupné na: <http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2013/01/STANOVY-FoRS-2012-scan.pdf> (24. 4. 2014)

²¹ Kompletní seznam členů a pozorovatelů v rámci FoRS dostupný na: http://www.fors.cz/clenove-a-pozorovatele/seznam-clenu-a-pozorovatele/#.U1zfGPI_tqW (24. 4. 2014)

chudobu“ (FoRS 2012)²². „FoRS úzce monitoruje systém ZRS a zvýší tlak na transparentnost, což umožní, aby vláda a parlament ČR i partnerských zemí, ale i média a veřejnost mohli sledovat, jak jsou české prostředky vynakládány a jaký mají dopad.“ (FoRS 2012). Členství ve FoRS jednoznačně přináší členským organizacím lepší pozici v rámci rozvojové spolupráce, ale i při získávání finančních prostředků, potažmo také v očích dárců i veřejnosti. Účelem FoRS je tedy existence společné reprezentace zájmů neziskových organizací v oblasti rozvojové spolupráce a humanitární pomoci, přičemž tato existence vychází z přesvědčení, že v koordinaci s ostatními jsou tyto organizace schopné prosazovat své zájmy účinněji a efektivněji, a to jak na úrovni národní, tak nadnárodní (Macháček a kolektiv 2006: 199). FoRS je také členem evropské konfederace neziskových organizací v oblasti rozvojové spolupráce a humanitární pomoci CONCORD. Konfederace je tvořena 27 národními asociacemi, 17 mezinárodními sítěmi a 2 přidruženými členy, přičemž všechny tyto složky reprezentují více než 1800 nevládních organizací, které jsou podporovány miliony občanů v celé Evropě. Konfederace byla založena v roce 2003 a působí jako hlavní partner NNO a institucí EU v otázkách rozvojové politiky (CONCORD 2013). Členství v mezinárodní konfederaci přináší tuzemské platformě FoRS výhody při vyjednávání na půdě EU, zároveň také přináší určitou prestiž organizacím sdruženým ve FoRS, které se tak zároveň stávají členy mezinárodní konfederace NNO.

4.2.3 NNO v ZRS a veřejné mínění

Nevládní neziskové organizace jsou obecně poměrně úzce propojeny s veřejností, přičemž názory těchto dvou skupin se poměrně často a intenzivně ovlivňují. Neziskové organizace často zastávají roli tlumočnicků požadavků občanů, přičemž právě finanční dary od občanů

²² Strategie FoRS na období 2011 – 2015 dostupná na: http://www.fors.cz/sdruzeni-fors/strategie-a-cinnosti-fors/#.U11MMPI_tqU (24. 4. 2014)

představují jeden ze zdrojů financování aktivit organizací. Podporu veřejnosti využívají NNO často jako prostředek k dosažení vytyčeného cíle, z čehož vyplývá, že postoj veřejnosti k aktivitám NNO je nezanedbatelný a ovlivňuje charakter činností a potažmo celkovou existenci samotných organizací. Postavení NNO, které realizují svou činnost v rámci rozvojové spolupráce, je v tomto ohledu ještě o něco více specifické, než jak je tomu u ostatních organizací neziskového sektoru. Specifičnost postavení spočívá především v tom, že NNO realizující projekty v rámci rozvojové spolupráce nesoustřeďují svou činnost na občany ČR, ale primárně na občany jiných zemí. Aby však mohly být tyto rozvojové projekty realizovány, musejí NNO získávat podporu právě v českém prostředí, což se v některých případech může jevit jako problematické (Macháček a kolektiv 2006: 186). Přesto, že postupem času docházelo k poměrně velkému nárůstu popularity některých neziskových organizací, neznamenalo to ještě, že se stejnému zvýšení pozornosti dostalo i rozvojové spolupráci. Jeden z výzkumů veřejného mínění, který se uskutečnil v roce 2004, ukázal, že pouhých 64 % respondentů ví o tom, že Česká republika poskytuje rozvojovou pomoc a navazuje rozvojovou spolupráci. Stejný průzkum ukázal, že povědomí o rozvojové spolupráci roste se vzděláním respondentů (Macháček a kolektiv 2006: 186). Tentýž průzkum také ukázal, že z těch respondentů, kteří o existenci rozvojové spolupráce vědí, chápe 79 % pomoc jako morální povinnost, i přesto, že většina z respondentů nikdy finančně nepřispěla. Celá 1/5 respondentů se pak domnívá, že Česká republika poskytuje příliš mnoho finančních prostředků na rozvojovou spolupráci (Macháček a kolektiv 2006: 186). Obecně jsou známější ty neziskové organizace, které se zabývají humanitární pomocí, přičemž tyto, pokud se věnují i projektům rozvojové spolupráce, mohou počítat s větší podporou ze strany veřejnosti i pro tyto rozvojové projekty. V rámci české veřejnosti existuje také, podle výzkumu z roku 2004, přesvědčení, že právě humanitární pomoc je tím nejdůležitějším. Všechny tyto závěry, které výzkum z roku 2004 přinesl, poukazují jasně na to, že dlouhodobá

rozvojová spolupráce je v určitém stínu humanitární pomoci, která je brána více na zřetel. Projekty rozvojové spolupráce se potýkají také s problémy, které jsou spojené s názorem, který panuje ve společnosti, a totiž, že převážná většina poskytnuté pomoci se nedostane k lidem, kteří ji opravdu potřebují, ale stane se pouze prostředkem pro elity dané země, s čímž je spojen i další fenomén – korupce, na kterou je v českém prostředí rovněž často poukazováno (Macháček a kolektiv 2006: 186). Pavol Frič ve své knize „Neziskový sektor v České republice“ k postojům veřejnosti k neziskovým organizacím uvádí, že „postoj veřejnosti se jeví jako problematický především pro nedostatečnou podporu, která oslabuje a znejišťuje postavení NO ve společnosti“, přičemž „jde hlavně o nezám, který někdy přerůstá v nedůvěru nebo dokonce až v otevřené nepřátelství vůči těm aktivitám NO, které narušují občanské pohodlí obyvatelstva“ (Frič 2001: 108). Pokud bychom toto vztáhli přímo k organizacím působícím v rámci rozvojové spolupráce, je zde vidět, že existuje souvislost mezi „narušením občanského pohodlí obyvatelstva“ a rozvojovou spoluprací, neboť jistá část veřejnosti je k situaci či událostem v „cizích zemích“ lhostejná a tudíž zde neexistuje zájem o problematiku rozvojové spolupráce či přispívání na humanitární akce.

V roce 2008 byl uskutečněn další průzkum veřejného mínění, který se zaměřil na otázky české rozvojové spolupráce. Průzkum ukázal, že pouze 3, 9 % respondentů se domnívá, že by Česká republika neměla chudým, rozvojovým zemím, poskytovat žádnou rozvojovou pomoc. Naopak 1/10 respondentů se domnívala, že Česká republika poskytuje na rozvoj příliš mnoho finančních prostředků (Horký 2010: 111). Je zde tedy patrný posun v názoru na výši poskytovaných finančních prostředků, avšak otázkou zůstává, zdali došlo také ke zvýšení počtu lidí, kteří mají informace o navazování rozvojové spolupráce, přičemž průzkum z roku 2004 ukázal, že o rozvojové spolupráci vědělo pouhých 64 % respondentů. O této informaci však průzkum z roku 2008 nehovoří. Pokud bychom se podívali ještě na další data, která průzkum z roku 2008

přinesl, viděli bychom, že veřejnost považuje za nejdůležitější oblast v rámci ZRS boj proti HIV/AIDS, vzdělávání, lidská práva, zlepšení postavení žen a dětí, posilování míru a bezpečnosti; za nejpotřebnější region je pak považována Afrika (Horký 2010: 112). Rozvojová spolupráce tak, jak je vnímána v očích veřejnosti, je zároveň poměrně velmi blízká pojetí rozvojové spolupráce neziskových organizací. Ukazuje se tedy, že neziskové organizace jsou veřejnosti v otázkách rozvojové spolupráce blíže než stát a jeho instituce. Svůj vliv má pak také podíl neziskových organizací na osvětě týkající se rozvoje a rozvojové spolupráce, díky čemuž dokáží NNO přiblížit veřejnost k této problematice, díky čemuž může být následně usnadněno získávání podpory pro jednotlivé projekty. Pojetí rozvojové spolupráce v očích NNO je tedy mnohem bližší chápání rozvoje a rozvojové spolupráce v očích veřejnosti, a to na rozdíl od pojetí vlády a MZV, v jejichž pojetí je rozvojová spolupráce částečně chápána jako nástroj dalších politik, především pak zahraniční, bezpečnostní a hospodářské (Horký 2010: 113).

5 PŘÍPADOVÁ STUDIE PROJEKTU NNO ADRA

Pro potřeby případové studie vybraného projektu jsem zvolila neziskovou organizaci ADRA, která je, spolu s NNO Člověk v tísní a Charitou ČR, jednou z nejvýraznějších organizací, která působí v zahraniční rozvojové spolupráci České republiky. ADRA ČR je součástí mezinárodní humanitární organizace ADRA (Adventist Development and Relief Agency), která díky rozsáhlé mezinárodní síti působí ve více než 125 zemích po celém světě (ADRA 2014). Organizace působí v České republice téměř od počátku formování neziskové sektoru, konkrétně pak od roku 1992. Podobně, jako NNO Člověk v tísní, realizovala ADRA svou činnost v počátku na poli humanitární pomoci. Postupem času se z jednorázových humanitárních projektů začaly stávat dlouhodobější, rozvojové projekty. NNO ADRA rovněž stála u zrodu Českého fóra pro rozvojovou spolupráci (FoRS). NNO ADRA a Člověk v tísní jsou, v mnoha ohledech, podobné organizace, přičemž v obou případech se jedná o nejvýznamnější organizace, které působí v rámci rozvojové spolupráce ČR. Mezi oběma NNO existuje také jistá míra konkurence, díky které se obě organizace snaží vymýšlet co možná nejlepší strategie pro slosování dárců a zároveň se snaží o co nejpreciznější vypracování a následnou realizaci projektů v rámci rozvojové spolupráce. Zároveň jsou NNO ADRA a Člověk v tísní také pravděpodobně nejvýraznějšími organizacemi, které mají vliv na přinášení inovačních projektů do systému rozvojové spolupráce. Projektem, který můžeme v rámci české ZRS považovat za inovativní, je projekt NNO ADRA, který nese název „Zlepšení rostlinné produkce v provincii Dornogobi“, který byl realizován v Mongolsku v období mezi lety 2007 - 2009. Mongolsko bylo již v dobách existence československé rozvojové spolupráce jednou ze zemí, kam směřovala československá pomoc. Mongolsko zůstalo i po obnovení systému české

rozvojové spolupráce jednou ze zemí, které byla poskytována pomoc a kde jsou i v současné době realizovány projekty rozvojové spolupráce.

Projekt „Zlepšení rostlinné produkce v provincii Dornogobi“ byl v Mongolsku realizován v období červenec 2007 – listopad 2009, s celkovým rozpočtem 16 344 680 Kč. Projekt byl, jak již jeho název napovídá, implementován v sektoru zemědělství a rozvoje venkovských oblastí, přičemž zemědělský sektor patřil mezi oblasti spolupráce vymezené dokumentem „Program rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a Mongolskem v období 2006 – 2010“.²³ Projekt byl v roce 2007 jediným projektem, který byl do této doby v Mongolsku implementován v sektoru rostlinné výroby (Švec, Verner 2010: 7). Projekt byl zaměřen na chudé obyvatele venkovských a městských oblastí, kteří nemají zkušenosti s pěstivatelstvím a kladl si za cíl rozvinout schopnosti obyvatel v rostlinné produkci prostřednictvím vzniku a podpory tří zemědělských družstev v oblasti Dornogobi. Zároveň byla cílem také podpora rovnováhy počtu žen a mužů vykonávajících zemědělské činnosti a posílení pozice žen v roli hlavního zaopatřovatele potravy pro rodinu, a to především prostřednictvím školení, jak uchovávat nejrůznější druhy ovoce a zeleniny a jak realizovat udržitelný životní styl v domácnostech (Švec, Verner 2010: 12). V rámci projektu došlo nejen k vytvoření zahrad pro zemědělskou činnost, ale zároveň došlo také k vybudování a zprovoznění konzervárny zeleniny.

Už pouze fakt, že se jednalo o projekt, který byl prvním realizovaným v sekci rostlinné výroby, naznačuje, že se jednalo, v tomto ohledu alespoň částečně, o projekt inovativní. Po úspěšné realizaci tohoto projektu začaly být realizovány další, více či méně podobné projekty v oblasti rostlinné výroby, z nichž některé jsou stále realizovány i v současnosti. Projekt

usiloval o získání co možná největší přidané hodnoty rostlinné produkce, přičemž touto přidanou hodnotou se mělo stát řešení otázek chudoby nebo pomoci farářům ustavit udržitelný ekonomický model v podmínkách, které příliš nepřejí rostlinné výrobě (Švec, Verner 2010: 8). Projekt zlepšení rostlinné produkce byl inovativní a v dobrém slova smyslu také experimentální, přičemž pokud by bývalo došlo k přenosu zkušeností do prostředí mongolské veřejné správy, stal by zároveň významným příspěvkem ZRS ČR k naplňování strategie hospodářského růstu a boje proti chudobě. Jak se však později ukázalo, přenos zkušeností k mongolské veřejné správě nebyl příliš úspěšný. Ukázalo se rovněž, že jakékoliv projekty nejsou dlouhodobě udržitelné, pokud se na jejich realizaci a chodu nepodílejí mongolské instituce. Evaluace projektu následně poukázala na skutečnost, že pokud nebude posílena institucionální spolupráce s mezinárodní donorskou komunitou a mongolskou státní správou, nebudou rozvojové projekty dlouhodobě udržitelné, pod vlivem čehož nebude budován trvale udržitelný rozvoj (Švec, Verner 2010: 8).

Zlepšení rostlinné výroby se však stalo projektem, kterému se v oblasti rostlinné výroby podařilo nalézt „bílé místo“, ve kterém bylo možné začít rozvíjet vzájemnou mongolsko-českou rozvojovou spolupráci. Zároveň se realizace tohoto projektu ukázala jako ideální příležitost k posílení role české ZRS v cílových zemích, na čemž má nemalou zásluhu právě přístup NNO ADRA, která byla schopna poskytnout dostatečné kapacity k realizaci projektu. Projekt se po své úspěšné realizaci ukázal také jako určitý „vzor“ pro další podobné projekty v oblasti rostlinné produkce, přičemž svůj vliv na plánování podobných projektů

²³ Program rozvojové spolupráce mezi ČR a Mongolskem v období 2006 – 2010 dostupný na: http://www.fors.cz/user_files/mongolsko.pdf (24. 4. 2014)

měla bezpochyby ADRA, která díky svému, úspěšně realizovanému projektu přispěla částečně k formování budoucích projektů v rámci ZRS.

V průběhu realizace se projekt potýkal s celou řadou komplikací, avšak tyto byly pracovníky ADRA vždy vyřešeny, což je považováno také za jednu z velkých výhod práce NNO, které jsou schopny flexibilně reagovat na aktuální situaci. Z problému uveďme např. potíže s dopravou zeleniny ze zahrad do konzervárny. Mongolská vláda v době realizace projektu zahájila také program poskytování malých půjček pro zájemce o rostlinnou výrobu a další menší podnikatelské projekty. Namísto toho však, aby půjčky pomohly drobnému podnikání, staly se spíše zátěží pro ty, kteří o ně žádali, neboť získání půjčky od státu se stalo velmi administrativně i časově náročnou aktivitou, která byla ještě doplněna o povinnost vedení bankovního účtu u vybraného finančního institutu (Švec, Verner 2010: 14). Administrativní náročnost se tak stala pro některé zájemce z řad venkovského obyvatelstva nepřekonatelnou překážkou, přičemž právě v tomto ohledu se stala výpomoc české NNO velmi vítanou.

Projekt „Zlepšení rostlinné produkce v provincii Dornogobi“ je zdárným příkladem vlivu NNO na podobu projektů rozvojové spolupráce a zároveň také na posilování role české ZRS, která díky úspěšně realizovaným projektům získává na vážnosti. V případě vybraného projektu nelze upřít jeho inovativnost, která následně posloužila jako inspirace pro další, více či méně podobné projekty v oblasti rostlinné produkce v rámci ZRS ČR. Pozitivní byly také výsledky, které projekt přinesl, zároveň zde byl patrný přesah do dalších oblastí, který je v případě udržitelných projektů jednoznačně žádoucí. Výsledky, které projekt přinesl, bylo: vytvoření kapitálu pro další rozvoj, vytvoření nových pracovních míst, snížení desertifikace, posílení postavení žen jako hlavních obstaravatelů potravy, zlepšení zdraví v komunitách podílejících

se na projektu, vytvoření alternativní možnosti k tradičnímu pastevectví v podobě rostlinné výroby. Mezi výstupy projektu pak můžeme zařadit: zřízení funkční komunitní farmy, postavení zábrany proti odlesnění, ustavení skupiny dobrovolníků pro šíření povědomí o rostlinné produkci, školení rodin v organickém zemědělství, ustavení místních trhů se zeleninou apod. (Švec, Verner 2010: 13). Jedná se tedy jednoznačně o komplexní projekt, který má přesah do dalších oblastí a nikoliv pouze do primární, v rámci které byl realizován. Vybraný projekt je také poměrně specifický důrazem, který klade na rovné příležitosti mužů a žen, pokud uvážíme, že právě genderová nevyváženost či „slepota“ bývá české zahraniční rozvojové spolupráci v některých případech vytýkána.²⁴

²⁴ Více k tématu genderové nevyváženosti např. v kapitole Ondřeje Horkého „Genderová slepota české rozvojové spolupráce“ v publikaci „Česká rozvojová spolupráce. Diskursy, praktiky, rozpory“.

6 ZÁVĚR

Nevládní neziskové a jejich role v zahraniční rozvojové spolupráci je, všeobecně, poměrně diskutovaná otázka, a to nejen v rámci České republiky, ale především na mezinárodní úrovni. Aktivity, ale i počet neziskových organizací v rozvoji se začal zvyšovat především v 70. letech a neziskové organizace se postupem času začaly stávat stále významnějším aktérem v rámci rozvojové spolupráce, přičemž vzestupná tendence vlivu neziskových organizací je patrná dodnes. Dalším výrazným impulsem pro vznik NNO a rozvoj přinesl konec bipolární konfrontace. Zatímco v době trvání bipolární konfrontace se činnost NNO soustředila především na státy tzv. třetího světa, po jejím skončení došlo k částečnému útlumu činností ve třetím světě a pozornost začala být soustředěna na nově vzniklé, postkomunistické státy. Jedním z těchto nově vzniklých států bylo i Československo, od roku 1993 pak samostatná Česká republika. Československo se po roce 1989 téměř ze dne na den proměnilo z poskytovatele rozvojové pomoci na jejího příjemce. Přesto, že před rokem 1989 bylo Československo jedním z nejvíce angažovaných států v rámci rozvojové spolupráce východního bloku, po roce 1989 se situace změnila a země byla okolnostmi donucena začít přijímat rozvojovou pomoc.

Ačkoliv mělo sdružování a spolkový život v Československu před rokem 1989 poměrně dlouhou a bohatou historii, na kterou bylo částečně možné navazovat, započalo společně s demokratickou transformací i budování nové občanské společnosti. Společně s budováním občanské společnosti, začala vznikat i celá řada nových organizací, které začaly vznikat v rámci neziskového sektoru. Růst a vývoj neziskového sektoru probíhal v 90. letech rychlým tempem, přičemž se začaly objevovat i první organizace, které se začaly soustředit poskytování humanitární pomoci

v zahraničí. V roce 1992 začaly v oblasti humanitární pomoci působit i dvě, dnes největší a nejvýraznější neziskové organizace působící v rozvojové spolupráci, a totiž Člověk v tísni a ADRA. Role neziskových organizací se všeobecně, v průběhu doby proměňovala a lze konstatovat, že pozice NNO posilovala. NNO, které se věnovaly realizaci humanitární pomoci, se postupem času začaly věnovat dlouhodobějším projektům rozvojové spolupráce, které neměly za cíl již pouze akutní pomoc, ale jednalo se o projekty s komplexnějším rozsahem dlouhodobějšího charakteru.

Stejně, jako se proměňoval neziskový sektor a organizace v něm, proměňovala se i samotná rozvojová spolupráce. Prvním krokem, který Česká republika učinila směrem ke znovuobnovení systému rozvojové spolupráce, bylo schválení a následné přijetí „Zásad pro poskytování zahraniční pomoci“, ke kterému došlo v březnu roku 1995. V těchto Zásadách se Česká republika přihlásila k demokratickým a ekonomicky vyspělým zemím, díky čemuž přijala svůj díl odpovědnosti při řešení globálních problémů. V rámci Zásad byla zmiňována možnost poskytování bilaterální pomoci resortními ministerstvy, ale také třetími subjekty, kterými mohly být i neziskové organizace, které získají finanční prostředky ze státního rozpočtu. Existence NNO byla sice reflektována, avšak v rámci ZRS nebyly NNO chápány jako partner. Situace se změnila až v roce 2002, kdy byla přijata nová „Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002 – 2007“, v rámci které byly poprvé v historii české ZRS označeny neziskové organizace za významného partnera na poli informovanosti o záměrech a projektech ZRS. Zároveň došlo k zavedení možnosti spolufinancování rozvojových projektů ze strany NNO, které se stalo výraznou složkou bilaterální ZRS. Další změna přišla spolu se vstupem ČR do EU, kdy zároveň došlo k přijetí „Zásad zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu ČR do EU“.

Spolu se vstupem do EU se neziskovým organizacím otevřely nové možnosti navazování partnerství, získávání informací, ale i finančních zdrojů z fondů EU. Vstup do EU zároveň znamenal pro NNO velmi konkurenční prostředí, se kterým se doposud neseťkaly a byly nuceny na toto reagovat. Přesto, že byly od roku 1995 přijaty další dvě koncepce týkající se podoby ZRS ČR, stále se systém potýkal s celou řadou potíží, mezi kterými dominovala teritoriální a tematická roztříštěnost. Systém ZRS tak vyžadoval transformaci, díky které měly být tyto nedostatky vyřešeny. V roce 2010 vstoupil v platnost „Zákon o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí“, který završil proces transformace ZRS ČR. Ještě téhož roku byla vládou schválena nová koncepce ZRS ČR na období mezi lety 2010 – 2017. V rámci nejaktuálnější koncepce ZRS je kladen doposud největší důraz na zapojení NNO do rozvojové spolupráce, a to nejen v rámci samotné realizace projektů, ale také na poli zvyšování povědomí o rozvojové problematice. Přibližování rozvojové problematiky veřejnosti a zvyšování informovanosti o ZRS je jedním z velmi podstatných úkolů neziskového sektoru. Neziskové organizace, realizující svou činnost v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ČR, jsou dnes velmi výraznou a v mnoha ohledech nezastupitelnou složkou systému ZRS. NNO hrají významnou roli nejen v rámci realizace projektů, ale také na poli posilování smyslu pro globální solidaritu v české veřejnosti, a to např. prostřednictvím činností v oblasti globálního rozvojového vzdělávání.

Prostředí neziskových organizací v rámci rozvojové spolupráce je také prostorem, ve kterém dochází ke spolupráci mezi jednotlivými organizacemi. Spolupráce organizací je často žádoucí, ba přímo nezbytná proto, aby mohlo být dosaženo takového cíle, jehož dosažení by jinak bylo velmi složité či přímo nemožné. Spolupráce je rovněž žádoucí v těch případech, kdy je nutné, aby byl neziskový sektor vnímán jako

plnohodnotný společenský aktér. Pokud jsou organizace schopné spolu navzájem jednat, komunikovat a využívat synergického efektu svého vlivu, je jejich etablování jako významného společenského aktéra výrazně usnadněno. Pokud dokáže být neziskový sektor jednotný, je zároveň třeba, aby disponoval takovými mechanismy, které by mohl využívat jako nástroj pro zlepšení svého postavení. Takovým nástrojem, který je zároveň nástrojem účinným, je sdružování do větších celků a zastřešujících organizací, díky čemuž je pak možné lépe prosazovat zájmy organizací a ovlivňovat rozhodovací procesy státní správy. V ČR je největší zastřešující organizací platforma FoRS, tedy České fórum pro rozvojovou spolupráci. FoRS a jeho činnost vychází z předpokladu, že v koordinaci s ostatními jsou organizace schopny prosazovat své zájmy účinněji a efektivněji, a to nejen na národní úrovni, ale také na nadnárodní, především pak v rámci EU. Prostředí, ve kterém NNO realizují svou činnost je, ačkoliv to nemusí být na první pohled zřejmé, zároveň také prostředím konkurenčním. Zvýšená konkurence však s sebou přináší nejen negativa, ale i řadu pozitiv. Díky konkurenci se NNO více koncentrují na efektivitu své činnosti a snaží o co možná nejvyšší kvalitu realizovaných projektů. Za účelem efektivity a transparentnosti pak dochází k jasnějšímu vymezování cílů v rámci ZRS a celkově také k zpřehledňování celého systému. NNO také v konkurenčním prostředí často cítí větší zodpovědnost za poskytnuté finanční prostředky a snaží o jejich co možná nejlepší proinvestování, což zpětně vytváří dobrý obraz konkrétní NNO, která má tak v budoucnu vyšší šanci na získání dalších prostředků. Konkurenční prostředí však znamená i určitá negativa, která se následně promítají do činnosti jednotlivých NNO. Zvyšující se konkurence může vést k např. k přílišnému zaměření se na reklamu, kdy organizace, namísto toho, aby se soustředily na samotné projekty a jejich realizaci, se soustředí na reklamní propagaci a PR, což v konečném důsledku může vést ke snížení kvality projektů. Výrazným problémem, který se rovněž vyskytuje, je přílišná provázanost s donory, což následně vede ke snižování nezávislosti NNO. Organizace se snaží co možná

nejvíce vyhovět donorům svých projektů, přičemž můžou skutečně potřebné projekty ustupovat do pozadí na úkor těch, které jsou výhodnější a exkluzivnější pro donory. Problém přílišného provázání na donory a částečná ztráta nezávislosti je jedním z poměrně velkých problémů současného systému ZRS ČR. Organizace, které působí v rámci ZRS, jsou totiž v naprosté většině placeny z veřejných rozpočtů. V roce 2012 např. bylo NNO působícím v oblasti zahraniční pomoci a mezinárodní spolupráce poskytnuto 98,6 % finančních prostředků ze státního rozpočtu.²⁵ Na uvedeném čísle je tak patrné, že NNO jsou na státu, co se finančních prostředků týče, velmi závislé. V takovém případě nelze od českých NNO očekávat, že budou oněmi „watchdogs“ systému rozvojové spolupráce. NNO jsou přímo závislé na finančních prostředcích státu, díky čemuž nemohou rozvojovou politiku státu nahlas a veřejně kritizovat, neboť by se tak mohly připravit nejen o zdroj financí, ale v konečném důsledku také o celou existenci organizace. V případě českých nevládních neziskových organizací v rozvojové spolupráci nelze tedy hovořit o příliš velkém vlivu na nastolování agendy a témat české ZRS, a to především v důsledku úzké, finanční, provázanosti se státem. Hypotézu, která tvrdila, že nevládní neziskové organizace mají stěžejní roli v oblasti nastolování agendy zahraniční rozvojové spolupráce ČR, tak můžeme vyvrátit, a to především s ohledem na existenci velké závislosti na státních finančních prostředcích.

²⁵ Rozbor financování NNO z veřejných rozpočtů v roce 2002 dostupný na:
http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/rozbior_2012_material_pro_web.pdf (24. 4. 2014)

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Adamcová L. a kol. (2006). *Úvod do rozvojových studií* (Praha: Oeconomica).

BAUER, P. T. (1963). *The Study of Underdeveloped Economies*. *Economica*, New Series, Vol. 30, No. 120. s. 360-371.

Boukal, P. (2009). *Nestátní neziskové organizace (teorie a praxe)* (Praha: Oeconomica).

Brusenbauch Meislová, M. (2012). *Evropeizace české zahraniční rozvojové spolupráce* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci).

COX, R. W. (1993). Gramsci, hegemony and international relations: an essay in method. GILL, S. et. al. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. (Cambridge: Cambridge University Press), s. 49-66.

Dohnalová, M. (2005). Občanský sektor. In: Kolektiv autorů, *Definice neziskového sektoru* (Brno: Centrum pro výzkum neziskového sektoru), s. 4 – 9.

Exnerová, V., Hlavičková, Z., Jelínek, P., Kaplan, M. (2005). Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky. In: Exnerová, V. ed., *Globální problémy a rozvojová spolupráce: témata, o která se lidé zajímají* (Praha: Člověk v tísni – společnost při ČT), s. 127 – 137.

Frič, P. (1998). *Aktivity a potřeby neziskových organizací v ČR* (Praha: Agnes a ICN).

Frič, P., Goulli R. (2001). *Neziskový sektor v České republice* (Praha: Eurolex Bohemia).

Horký, O. (2010). *Česká rozvojová spolupráce. Diskursy, praktiky, rozpory* (Praha: Slon).

Horký, O. (2010). Mediální stereotypy Jihu jako překážka veřejné diskuze: důsledky pro českou rozvojovou spolupráci, In: Drulák, P. a kol., *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů), s. 102 – 124.

HUNTINGTON, S. (2006). *Political Order in Changing Societies* (Yale: Yale University Pres).

CHANT, S., MCILWAINE, C. (2009). *Geographies of Development in the 21st Century: An Introduction to the Global South* (London: Edward Elgar Publishing).

KORTEN, D. (1990). *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda* (Colorado: Lynne Rienner Publishers).

LARRAIN, J. (1989). *Theories of Development: Capitalism, Colonialism and Dependency* (Cambridge: Polity Press).

Leichtová, M., Piknerová, L. (2013). *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války* (Praha: Dokořán).

LEWIS, D., KANJI, N. (2009). *Non-Governmental Organizations and Development* (London: Routledge).

Macháček, J. a kol. (2006). *Problémy rozvojových zemí, jejich příčiny a cesty k řešení: výstup z projektu Grantové agentury ČR 402/03/1336* (Praha: Oeconomica).

Opočenská, M., Kunová, A. (2012). *Mikrofinance: globální rozvojové vzdělávání a zahraniční rozvojová spolupráce aneb společně proti chudobě* (Praha: Powerprint).

PEET, R., HARTWICK, E. (2009). *Theories of Development: Contentions, Arguments, Alternatives* (New York: THE GUILFORD PRESS).

Plešingr, J. (2005). Neziskový sektor a rozvojová spolupráce, In: Exnerová, V. a kol., *Globální problémy a rozvojová spolupráce: témata, o která se lidé zajímají* (Praha: Člověk v tísní – společnost při ČT), s. 161 – 169.

ROSTOW, W. W. (1990). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (Cambridge: Cambridge University Press).

SEN, A. (1999). *Development as Freedom* (Oxford: Oxford University Press).

Skovajsa, M. (2010). Historie organizované občanské společnosti v českých zemích. In: Skovajsa, M. a kol., *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice* (Praha: Portál), s. 48 – 61.

Tůma, O. (2001). Dějiny neziskového sektoru v českých zemích. In: Frič, P., Goulli, R., *Neziskový sektor v České republice* (Praha: Eurolex Bohemia), s. 33 – 45.

Waisová, Š. (2005). Česká republika a zahraniční rozvojová pomoc: od příjemce k dárci. In: Waisová, Š. a kol., *Ve stínu modernity* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 332 – 348.

WILLIAMSON, J. (1999). What Should the World Bank Think about the Washington Consensus?. *World Bank Research Observer*. roč. 15, č. 2, s. 251 - 264.

Internetové zdroje

ADRA (2014). *Historie* (<http://www.adra.cz/adra/kdo-jsme/historie>, 22. 3. 2014).

Bortlová, H, (2009). *Hospodářské vztahy Kuby a Československa v 60. – 80. letech* (https://www.mzv.cz/file/472119/zkracena_verze_RM_03._01._09.pdf, 11. 4. 2014).

BusinessInfo (2001). *Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002 – 2007* (http://www.businessinfo.cz/files/archiv/2005/070628_koncepce_zrs_02-07.pdf, 11. 4. 2014).

Česká rozvojová agentura (2009). *Zvýšení dostupnosti zdravotní péče ve venkovských oblastech západního a jižního Mongolska* (<http://www.czda.cz/?ref=12&id=496&lang=cz&confirm=9b90f1ddb7ce6d0c6a66d3d2605aa666f292080c>, 20. 4. 2014).

Člověk v tísni (2002) *Výroční zpráva Člověk v tísni 2002* (http://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1358945785-pin_vz2002cz.pdf, 17. 4. 2014).

Člověk v tísni (2013). *Historie* (<http://www.clovekvtisni.cz/cs/historie>, 22. 3. 2014).

EBRD (2012). *The History of the EBRD* (<http://www.ebrd.com/pages/about/history.shtml>, 15. 2. 2014).

EUROSKOP (2014). *Předvstupní pomoc* (<https://www.euroskop.cz/168/sekce/predvstupni-pomoc/>, 20. 2. 2014).

Fojtů, M. (2013). *Povodně z roku 1997 vyškolily samosprávu* (http://www.veda.muni.cz/tema/3724-povodne-z-roku-1997-vyskolily-samospravu#.U18Ahvl_tqU, 24. 4. 2014).

FoRS (2011). *Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání pro období 2011 – 2015* (http://fors.cz/user_files/nsgrv.pdf, 20. 4. 2014).

FoRS (2012). *České fórum pro rozvojovou spolupráci* (<http://www.fors.cz/>, 4. 4. 2014).

FoRS (2012). *Stanovy zájmového sdružení právnických osob* (<http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2013/01/STANOVY-FoRS-2012-scan.pdf>, 22. 4. 2014).

FoRS (2012). *Strategie FoRS 2011 – 2015* (http://fors.cz/user_files/strategiefors_final19.12.2011.pdf, 16. 4. 2014).

Fórum dárců (2010). *Co je to nadační investiční fond?* (<http://www.donorsforum.cz/nadace-a-fondy/nadacni-investicni-fond.html>, 21. 3. 2014).

Charita ČR (2014). *Zdravotní péče na venkově* (<http://svet.charita.cz/kde-pusobime/asie/mongolsko/zdravotni-pece-na-venkove/>, 14. 4. 2014).

Informační centrum OSN v Praze (2005). *Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj IBRD* (<http://www.osn.cz/system-osn/specializovane-agentury/?sub=167>, 19. 3. 2014).

Ministerstvo zahraničních věcí (2001). *Přístupová procedura OECD* (https://www.mzv.cz/oecd.paris/cz/zakladni_informace_o_oecd/vstup_cr_do_oecd/pristupova_procedura.html, 2. 3. 2014).

Ministerstvo zahraničních věcí ČR (2007). *Transformace systému zahraniční rozvojové spolupráce ČR*

(http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/dvoust_ranna_zrs_cr/transformace_systemu_zahranicni.html, 28. 3. 2014).

Ministerstvo zahraničních věcí ČR (2010). *Koncepce ZRS ČR na období let 2010 – 2017* (http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publikace/koncepce_zrs_cr_2010_2017.html, 21. 3. 2014).

Mrázek, A. (2014). Trochu jiná konkurence. *Svět neziskovek* (http://www.neziskovky.cz/sdata/svetneziskovek3_full_597.pdf, 11. 4. 2014), s. 8.

Občanská společnost – návod k použití (2003 – 2006). *Evropské nevládní organizace a jejich sítě* (<http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=ej--1-&t=246605>, 10. 4. 2014).

Pánek, Š., Kamborský, P. (1997). *Výroční zpráva Člověk v tísní 1997* (http://www.clovekvtisni.cz/uploads/tinymce/File/vyrocnizpravy/Vyrocnizprava_1997.pdf, 7. 3. 2014).

Pospíšil, M. (2009). History of the Czech Nonprofit Sector. *Centrum pro výzkum neziskového sektoru* (http://cvns.econ.muni.cz/prenos_souboru/is/soubory/web/97-scan2-history-cz-update09.pdf, 12. 3. 2014), s. 1 – 28.

Pospíšilová, T. (2011). Dobrovolnictví v České republice před rokem 1989: diskurzy, definice, aktualizace. *Sociologický ústav AV ČR* (<http://www.hest.cz/res/data/007/001041.pdf>, 26. 2. 2014), s. 887 – 909.

Řiháčková, V. (2013). Role občanské společnosti v rozvojové spolupráci. *Institut pro evropskou politiku Europeum*. 25. 11. 2013 (http://www.europeum.org/images/paper/rihackova_pasos.pdf, 18. 3. 2014), s. 1 – 6.

Shah, A. (2005). Non-governmental Organizations on Development Issues. *Global Issues* (<http://www.globalissues.org/article/25/non-governmental-organizations-on-development-issues>, 12. 4. 2014).

Strukturální fondy (2009). *Předvstupní nástroje* (<http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/Programy-2004-2006/Historie-regionalni-politiky-EU-v-Ceske-republice/Predvstupni-nastroje>, 14. 4. 2014).

Švec, Verner (2010). *Zpráva z evaluace projektů zahraniční rozvojové spolupráce České republiky s Mongolskem* (http://www.czecheval.cz/fileadmin/user_upload/docs/Library/R9-2011.pdf, 17. 4. 2014).

Vajdová, T. (2003). Zpráva o neziskovém sektoru v České republice. *Culturenet*. (<http://www.culturenet.cz/res/data/002/000331.pdf>, 8. 3. 2014), s. 1 – 38.

Vláda České republiky (2004). *Zásady poskytování zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie* (<https://racek.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/66E45F679EF975CAC12571B6006EB537>, 13. 4. 2014).

Vláda České republiky (2014). *Rada vlády pro nestátní neziskové organizace* (<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnno/zakladni-informace-767/>, 16. 4. 2014).

8 RESUMÉ

This thesis is concerned with the role of non-governmental organisations in foreign development cooperation provided by the Czech Republic. The aim of the paper is to demonstrate cooperative relations as they exist between individual not-governmental organisations (NGO). The first part of the paper is devoted to the theories of development with the intention of introduction to the issue of development and provision of development cooperation. The second part of the paper is devoted to the evolution of foreign development cooperation. The history of providing development aid before 1989 influenced in many respects foreign development cooperation after 1990. Development cooperation underwent a series of changes in the course of time and faced a number of challenges. The greatest of the challenges were the territorial and thematic fragmentation. Since 2002, NGOs have been considered as partners in terms of development cooperation whilst their significance is being further reinforced. Development cooperation underwent a transformation which was completed in 2010 and is reflected in the newly accepted conception. The next, third, part of the piece deals with NGOs. Communal life has a long tradition in the Czech setting which, in some respects, to a greater or lesser degree, influenced the newly forming non-profit sector after 1989. The nascent non-profit sector had to face a number of problems which were, for the better part, a result of the „mandatory voluntarism“ of the period before 1989. In the course of time, however, the status of the not-for-profit sector and this has begun to be perceived in a better light by the public and the state alike. The effectiveness of NGOs already proved itself in 1997 during floods that afflicted the Czech Republic. NGOs, in contrast to governmental institutions, proved capable of quick and effective response. In the public view, NGOs were thus beginning to be seen as notable partners which are to be taken into account. Their standing was further consolidated following more floods in 2002. NGOs were able, owing to the

humanitarian aid they had provided, to draw the attention of the public towards other projects, chiefly to projects within the domain of foreign development cooperation. The role of NGOs, just like the role of the entire not-for-profit sector, have changed over the course of time. At the same time the relations among the non-governmental organizations have changed as well. The ultimate part of the piece examines a case study of a selected project of one of the largest of non-governmental organisation.